

Rapportage derde fase ex durante evaluatie programma *Eén tegen eenzaamheid*

Auteurs

Albertus Laan
Ellen Geuzebroek
Marco Wolves
Ministerie van VWS
MW/21/1933/eveenz
Oktober 2021
© Bureau HHM

Opdrachtgever
Kenmerk
Publicatiedatum

Inhoud

Samenvatting.....	3	7. Adviseurs lokale coalities	21
1. Aanleiding en aanpak.....	5	7.1 Algemeen.....	21
1.1 Aanleiding.....	5	7.2 Constateringen.....	21
1.2 Vraagstelling	6	7.3 Uitdagingen.....	22
1.3 Aanpak.....	6	8. Wetenschappelijke adviescommissie.....	23
1.4 Leeswijzer.....	7	8.1 Algemeen.....	23
2. Terugblik op tweede fase evaluatie.....	8	8.2 Constateringen.....	24
2.1 Terugblik.....	8	8.3 Uitdagingen.....	25
3. Programmteam	10	9. Effecten corona.....	26
3.1 Algemeen	10	9.1 Algemeen.....	26
3.2 Constateringen	10	9.2 Constateringen.....	26
3.3 Uitdagingen	12	10. Conclusies	28
4. Communicatie, bijeenkomsten, Toolkit.....	13	10.1 Centrale vraagstelling en conclusie.....	28
4.1 Algemeen	13	10.2 Onderzoeksvragen en conclusies.....	29
4.2 Constateringen	13	10.3 Ontwikkelacties, uitdagingen	37
4.3 Uitdagingen	14	Bijlage 1. Respondenten	42
5. Nationale Coalitie	16	Bijlage 2. Gespreksleidraden	43
5.1 Algemeen	16		
5.2 Constateringen	16		
5.3 Uitdagingen	17		
6. Lokale coalities.....	18		
6.1 Algemeen	18		
6.2 Constateringen	18		
6.3 Uitdagingen	20		

Samenvatting

In deze rapportage presenteren wij onze bevindingen van de derde fase (derde meting) in het kader van de ex durante evaluatie van het programma *Eén tegen eenzaamheid*.

Aanleiding

Het programma *Eén tegen eenzaamheid* heeft als doel een trendbreuk te realiseren in eenzaamheid onder ouderen door een maatschappelijke beweging op gang te brengen. De uitbraak van COVID-19 heeft het belang van dit programma verder vergroot. Het programma wordt aangestuurd door een programmteam, onder regie van het ministerie van VWS. Het programma kent ondermeer een Nationale Coalitie, lokale coalities en een Wetenschappelijke Adviescommissie. Het programma zou oorspronkelijk in haar huidige opzet lopen tot eind 2021 en daarna een nader te bepalen vervolg krijgen. Door de coronaproblematiek is het belang van het aanpakken van eenzaamheid nog prominent aanwezig en is het ook nog niet gelukt een nieuwe 'landingsbaan' te realiseren, buiten of eventueel binnen het ministerie, daarom is het programma recent met twee jaren verlengd tot eind 2023.

Het programma wordt tijdens de looptijd geëvalueerd, om ook tussentijds al te kunnen bijsturen. Het effect van het programma op de daadwerkelijk ervaren eenzaamheid onder ouderen valt buiten de scope van deze evaluatie. Hiervoor zijn onderzoeken van de GGD'en, het RIVM en het CBS beschikbaar.

Centrale vraagstelling

De centrale vraagstelling van deze evaluatie luidt:

'Draagt de ingezette strategie, inrichting en de ondersteuningsstructuur binnen het programma Eén tegen eenzaamheid bij tot het ontstaan van een nieuwe en duurzame aanpak van eenzaamheid?'

Aanpak

Voor de uitvoering van de derde fase voerden wij gesprekken met leden van het programmteam, adviseurs van lokale coalities en leden van de Nationale Coalitie, lokale coalities en de Wetenschappelijke Adviescommissie. Ook woonden we diverse bijeenkomsten bij en bestudeerden wij documentatie. Aansluitend organiseerden we een leertafel om onze bevindingen te toetsen en verrijken. In deze rapportage doen we verslag van onze evaluatie.

Conclusie

Deze derde evaluatiemeting laat zien dat het programma volledig vorm heeft gekregen en solide functioneert. Het samen leren en ontwikkelen is goed op gang gebracht en er wordt voortdurend ingespeeld op de ontwikkelingen en de behoeften van alle betrokkenen. De aanbevelingen van de tweede evaluatiemeting zijn voortvarend opgevolgd. Het programma levert een sterke bijdrage aan de aanpak van eenzaamheid onder mensen op nationaal en lokaal niveau.

Positionering richting toekomst

Een belangrijke vraag die voorligt, is op welke manier het programma richting de toekomst wordt ondergebracht. Binnen of buiten het ministerie van VWS? Als één geheel, is het mogelijk of zelfs beter onderdelen van het programma op verschillende manieren onder te brengen?

Op basis van de door ons uitgevoerde evaluatiestudie hebben we criteria benoemd die kunnen bijdragen aan het maken van keuzen. Over de keuzen als zodanig kunnen we op basis van deze evaluatie niet sluitend adviseren.

We hebben drie criteria geformuleerd:

1. directe betrokkenheid van het ministerie is noodzakelijk is;
2. de samenhang tussen de onderdelen van het programma moet behouden blijven (centrale regievoering);
3. eventueel opknippen van het programma moet inhoudelijke/strategische meerwaarde hebben door de keuze van de plek waar ieder onderdeel wordt ondergebracht.

Daarbij zien we als opties voor het onderbrengen van het programma als geheel of van onderdelen daarvan in ieder geval:

1. binnen het ministerie van VWS;
2. bij een nieuw te vormen landelijke stichting;
3. bij een nieuw te vormen zbo;
4. bij een bestaande maatschappelijke organisatie;
5. bij een kennisinstituut

Iedere optie kent in relatie tot de criteria een eigen afweging. Deze kunnen ten opzichte van elkaar worden gewogen om tot een conclusie te komen.

Ontwikkelacties en uitdagingen

Op basis van deze tweede evaluatiemeting zien we de volgende ontwikkelacties en uitdagingen:

- Het programmteam: aandacht behouden op vergoten aantal deelnemers en doorontwikkelen inhoud, neerzetten van algemeen stimulerend en ondersteunend kader voor gemeenten in netwerkfase, blijven verbinden van verschillende onderdelen binnen het programma, kennis verzamelen en bundelen, verhouden met de collega's binnen en

buiten het eigen ministerie over het beleidsmatig en strategisch op elkaar afstemmen van stimulerings- en ondersteuningsprogramma's en van de haalbaarheid hiervan op gemeenteniveau.

- Communicatie: blijven voorzien in diversiteit in behoeften van betrokkenen, gevarieerd en doelgericht via verschillende kanalen blijven communiceren, blijven aansluiten met communicatie-activiteiten.
- Bijeenkomsten: voorzien in behoefte aan hybride mix van fysiek en digitaal, blijvend samenstellen van gevarieerd programma en blijven aansluiten op verschillende behoeften deelnemers, evenwicht blijven houden tussen groot- en kleinschalige bijeenkomst.
- Toolkit: op lange termijn toegankelijk en actueel houden, blijven uitbreiden en verrijken, organiseren ondersteuningsmogelijkheden gerelateerd aan de tools.
- Nationale Coalitie: blijven investeren in het functioneren als geheel, afhankelijkheid van het programmteam verminderen, blijven investeren in individuele deelnemers, verder verbinden met lokale coalities.
- Lokale coalities: ondersteunen in integrale aanpak over alle leeftijden zonder de primaire focus op ouderen te verlaten, monitoren en evalueren van de lokale aanpak, aantrekkelijk aanbod bieden in de netwerkfase, verder verbinden met de Nationale Coalitie.
- Adviseurs lokale coalities: continueren scholing adviseurs, op peil houden van het volume en de deskundigheid, ervaringen die door adviseurs worden opgedaan optimaal benutten, ook in de netwerkfase.
- Wetenschappelijke adviescommissie: verbinding met de dagelijkse praktijk verder ontwikkelen, op gang brengen van de onderzoeksagenda, opvolgen van activiteiten en onderzoek vanuit de ZonMw projecten.

1. Aanleiding en aanpak

In dit hoofdstuk beschrijven we de aanleiding van deze evaluatie en de gehanteerde aanpak.

1.1 Aanleiding

Met het programma *Eén tegen eenzaamheid* wil de overheid de trend van eenzaamheid onder ouderen doorbreken, door eenzaamheid eerder te signaleren, bespreekbaar te maken en duurzaam aan te pakken. Het programma bestaat uit een programmateam, een Nationale Coalitie, lokale coalities en een Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC). Het initiatief voor het programma *Eén tegen eenzaamheid* is genomen door het ministerie van VWS en daar ligt ook de regie. In de oorspronkelijke opzet liep het programma tot en met 2021, maar het programma is inmiddels met twee jaar verlengd. Het programma maakt deel uit van het Pact voor de Ouderenzorg en heeft verbinding met andere programma's, zoals Langer Thuis en Verpleeghuiszorg.

Het ministerie van VWS laat het programma gedurende de uitvoering evalueren om tussentijds te kunnen leren en bijsturen. Deze ex durante evaluatie is een kwalitatief onderzoek, gericht op het functioneren van het programma. Het effect van het programma op de ervaren eenzaamheid onder ouderen wordt afgelezen aan prevalentiecijfers van eenzaamheid in de gezondheidsmonitor van GGD, RIVM en CBS.

Het onderzoek bestaat uit drie fasen. De resultaten van de eerste fase (2019), hebben wij weergegeven in het rapport *Rapportage eerste fase ex durante evaluatie programma Eén tegen eenzaamheid* met het kenmerk AN/20/0066/eveenz. De resultaten van de tweede fase (2020), zijn weergegeven in het rapport *Rapportage tweede fase ex durante evaluatie programma Eén tegen eenzaamheid* met het kenmerk EG/20/2000/eveenz. Het voorliggende rapport bevat de uitkomsten van de derde fase (2021).

¹ Deze evaluatie is onderdeel van de pilot 'Lerend Evalueren' van het ministerie van VWS, waarmee de overheid inzicht wil krijgen in de doeltreffendheid en doelmatigheid van het beleid dat zij voert.

1.2 Vraagstelling

Centrale hoofdvraag in deze ex durante evaluatie:

Draagt de ingezette strategie, inrichting en ondersteuningsstructuur van het programma Eén tegen eenzaamheid bij aan het ontstaan van een nieuwe en duurzame aanpak van eenzaamheid?

De hoofdvraag is vertaald in de volgende deelvragen:

1. Om welke redenen sluiten gemeenten zich aan bij het programma en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat hebben ze aan het programma? Wat kan het programma nog meer voor hen betekenen?
2. Vormen de gemeenten lokale coalities en maken deze gebruik van lokale filialen van partners uit de landelijke coalitie? En maken zij gebruik van het aanbod van het programma (kennis, kunde, advies) of de Wetenschappelijke Adviescommissie?
3. In hoeverre maken gemeenten gebruik van binnen het programma ontwikkelde instrumenten (Toolkit)?
4. Om welke redenen sluiten organisaties zich aan bij de Nationale Coalitie en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat levert hun dit op? Wat denken zij bij te dragen?
5. Hoe hebben de onderdelen van het programma (programmateam, adviseurs van lokale coalities, de Nationale Coalitie, lokale coalities en de Wetenschappelijke Adviescommissie) invloed op de aanpak van eenzaamheid en hoe kunnen mensen dit merken?

6. Gelet op de grotere beweging, waar en hoe kan het programma het beste gepositioneerd, georganiseerd en geborgd worden voor de lange termijn?
7. Gezien het bovenstaande, waar moeten we tussentijds in deze ex durante evaluatie bijsturen?
8. Welke invloed hebben beleidskeuzes in de uitvoering van de Wmo 2015 op de vorm en mate van eenzaamheidsbestrijding?

1.3 Aanpak

De evaluatie betreft een kwalitatief onderzoek en richt zich op de evaluatie van het programma zelf. Het effect van het programma op de daadwerkelijk ervaren eenzaamheid onder ouderen (de prevalentie van eenzaamheid) wordt onderzocht door het RIVM.

In de derde fase van deze ex durante evaluatie zijn we nagegaan welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan sinds de tweede fase van het onderzoek en hebben we ervaringen van betrokken partijen in kaart gebracht over de afgelopen periode. Zowel van partijen die we in de eerste fase hebben gesproken (verandering over de tijd) als van nieuwe betrokkenen (nieuwe ervaringen).

Bij het actieprogramma *Eén tegen eenzaamheid* is een groot aantal partijen betrokken, op nationaal en lokaal niveau. Lokaal en nationaal vinden veel verschillende activiteiten plaats. Dit vraagt een uitgebreide gegevensverzameling voor deze evaluatie, in de breedte en de diepte. Tegelijkertijd zijn we begrensd in de omvang van ons onderzoek en gebruiken we een beperkte steekproef. Daarbij levert corona ook in 2021 beperkingen op. Binnen de mogelijkheden proberen we recht te doen aan de omvang en reikwijdte van het programma.

Deze derde fase van de evaluatie kent de volgende stappen:

1. We hebben de nieuwe documentatie bestudeerd beschikbaar over het programma, zoals kamerstukken, verslagen van bijeenkomsten, ontwikkelde instrumenten, et cetera.
2. We hebben individuele interviews afgenomen met betrokkenen, zoals vertegenwoordigers van het programmateam, de WAC en adviseurs van lokale coalities.
3. We hebben negen individuele interviews afgenomen met leden van de Nationale Coalitie. We hebben gesproken met vijf deelnemers die we in 2019 en/of 2020 tijdens de eerdere fasen ook hebben gesproken en met vier nieuwe partijen.
4. We hebben tien individuele interviews afgenomen bij projectleiders van lokale coalities die we in 2019 en/of 2020 tijdens de eerdere fasen ook hebben gesproken.
5. We hebben interviews afgenomen met twee gemeenten die niet deelnemen aan het programma *Eén tegen eenzaamheid*.
6. We hebben een leertafel georganiseerd, waarin we onze concept-bevindingen ter toetsing en aanscherping hebben voorgelegd aan een vertegenwoordiging van de respondenten die we tijdens het onderzoek hebben gesproken.

Corona: gevolgen voor het programma

Het programma *Eén tegen eenzaamheid* is als gevolg van de corona pandemie in een bijzondere situatie terechtgekomen. Enerzijds omdat corona grote gevolgen heeft voor de mate waarin ouderen (en anderen) eenzaamheid ervaren. Deze eenzaamheid is schrijnend en deze is scherp in beeld gekomen. Anderzijds omdat het programma zelf ook in al haar facetten vergaand is geraakt.

Corona: gevolgen voor deze evaluatie

De derde meting voor deze ex durante evaluatie hebben we volledig uitgevoerd binnen de ruimte die we hadden als gevolg van corona. Alle individuele gesprekken hebben we digitaal gevoerd. De lokale groepsbijeenkomsten zijn omgezet naar meerdere individuele gesprekken of naar digitale gesprekken in kleine groepen. De begeleidingscommissie en de leertafel zijn ook via de digitale weg ingevuld.

1.4 Leeswijzer

In deze rapportage presenteren we onze bevindingen van de derde fase van deze ex durante evaluatie en blikken we terug op de resultaten van de eerste en tweede fase. Daarbij gaan we achtereenvolgens in op de ervaringen met en het functioneren van het programmateam, de Nationale Coalitie, de lokale coalities, de adviseurs van lokale coalities en de Wetenschappelijke Adviescommissie.

Vervolgens doen we suggesties voor bijsturing van het programma *Eén tegen eenzaamheid*. Waarbij we vooruitkijken naar de lange termijn-borging van het programma, ook na de huidige twee jaren verlenging van het programma tot en met 2023.

Een overzicht van de antwoorden op de gestelde hoofd- en deelvragen geven we weer in het hoofdstuk conclusies.

In bijlage 1 staat een overzicht van alle geïnterviewde organisaties. De gehanteerde gespreksleidraad staat in bijlage 2.

2. Terugblik op tweede fase evaluatie

In dit hoofdstuk blikken we terug op de leer- en verbeterpunten voor het programma uit de tweede fase van deze evaluatie.

2.1 Terugblik

Tijdens de eerste fase van de evaluatie hebben we geconcludeerd dat er landelijk en lokaal een brede beweging op gang is gekomen op het gebied van preventie en tegengaan van eenzaamheid. Het programma *Eén tegen eenzaamheid* was daarbij een belangrijke initiërende factor.

Tijdens de tweede fase van de evaluatie concludeerden we dat het programma *Eén tegen eenzaamheid* sterk is doorontwikkeld en in een 'volwassen stadium' is gekomen. Waarbij het programma zich ook heeft aangepast aan de corona-werkelijkheid. We hebben toen de navolgende aanbevelingen gedaan, die een meer algemeen karakter hadden, omdat vanuit de evaluatie weinig op- en aanmerkingen over het functioneren van het programma zelf naar voren kwamen.

1. Er wordt intensief gewerkt aan het nog verder effectief maken van het functioneren van de Nationale Coalitie en het verder tot stand laten komen -waar nuttig- van koppelingen naar lokale situaties. Aanbeveling is dit vooral door te zetten en daarin een aanpak te ontwikkelen aansluitend op de verschillende soorten deelnemers aan de Nationale Coalitie.
2. Veel lokale coalities hebben behoefte volgende stappen te zetten in de netwerkvorming. Doorgroeien van 'bij elkaar zitten' naar 'echt samen werken'. Hier wordt vanuit het programma op verschillende manieren ondersteuning bij geboden. Aanbeveling is de ondersteuning van lokale coalities ten aanzien van de netwerkvorming verder te intensiveren.

3. Lokale coalities hebben behoefte zich nog verder te ontwikkelen ten aanzien van het monitoren en evalueren van hun aanpak van eenzaamheid. Hier wordt vanuit het programma inmiddels (nog) in beperkte mate ondersteuning in geboden.
Aanbeveling is de lokale coalities verder te blijven ondersteunen bij het ontwikkelen en realiseren van monitoring en evaluatie.
4. De masterclasses die worden georganiseerd voor lokale coalities worden in het algemeen zeer gewaardeerd. De masterclasses voorzien in een behoefte en stimuleren het samen leren.
Aanbeveling is deze aanpak nog verder te intensiveren.
5. Het afgelopen jaar is -met succes- geïnvesteerd in het ontwikkelen van de kennis en kunde van de adviseurs die werkzaam zijn voor de lokale coalities. De adviseurs zijn in het algemeen van toegevoegde waarde voor de lokale deelnemers aan het programma.
Aanbeveling is vooral te blijven investeren in de kwaliteit van de adviseurs en hen optimaal te blijven faciliteren.
6. Voor de wetenschappelijke adviescommissie is vooral van belang dat een onderzoeksprogramma voor meerdere jaren tot stand komt. De WAC begeleidt het ontwikkelen hiervan en kan na de besluitvorming de uitvoering hiervan ter hand nemen.
Aanbeveling is dit proces door te zetten.

Conclusie

Tijdens deze derde fase van dit ex durante evaluatieonderzoek bespraken we met vertegenwoordigers van het programmateam de stand van zaken wat betreft de voornoemde aanbevelingen.

Wij zien dat de aanbevelingen consequent en nadrukkelijk zijn opgevolgd en dat hier goede resultaten op zijn bereikt.

In de navolgende hoofdstukken staat beschreven hoe dit invulling heeft gekregen. Specifiek als het gaat om de WAC wordt dit najaar een voorstel voor een meerjarig onderzoeksprogramma gepresenteerd.

3. Programmameteam

Het ministerie van VWS is de initiatiefnemer tot en voert de regie over het programma Eén tegen eenzaamheid door middel van een programmameteam.

Informatiebron:

Dit hoofdstuk is gebaseerd op de informatie verkregen vanuit de gesprekken met zowel leden van het programmameteam als respondenten van de Nationale Coalitie en de lokale coalities.

3.1 Algemeen

Het ministerie van VWS is de initiatiefnemer van het programma *Eén tegen eenzaamheid*. Er is een programmameteam ingesteld dat de regie voert op het programma.

3.2 Constateringen

Sinds de tweede fase van onze evaluatie is het programma *Eén tegen eenzaamheid* verder doorontwikkeld en geïntensiveerd. Er zijn geen grote inhoudelijke of organisatorische veranderingen doorgevoerd. Tegelijkertijd is op alle bestaande onderdelen sprake van verfijning en verdieping. De infrastructuur van het programma staat en functioneert naar tevredenheid van betrokkenen. Tijdens deze evaluatie zijn hierover geen kritische opmerkingen gemaakt.

Tijdens de tweede fase evaluatie is geconstateerd dat het programma een actieprogramma is: onderwerpen en vraagstukken die naar voren komen, worden door het programmameteam voortvarend opgepakt en direct vertaald in actie. Het afgelopen jaar is dit nog onverminderd het geval gebleken. Dit wordt door betrokkenen zeer positief gewaardeerd.

Eén van onze opmerkingen tijdens de eerdere evaluaties was dat er potentieel veel en ook heel diverse zaken kunnen worden opgepakt rondom het thema eenzaamheid. Dit is ook een voortdurend punt van aandacht geweest binnen het programmameteam: 'Wat willen we, wat kunnen we oppakken en welke prioriteiten stellen we?'

Sinds de tweede fase van onze evaluatie is duidelijk focus aangebracht binnen het programma. Er zijn keuzes gemaakt wat wel en niet wordt opgepakt en wat wel en niet wordt ondersteund vanuit het programma. Hierbij is een koers uitgezet waarbij vanuit het programmameteam wordt ingestoken op het realiseren van landelijke impact en uitstraling én op faciliteren van de lokale

ontwikkelingen. De inhoud van deze lokale ontwikkelingen wordt nadrukkelijk lokaal gelaten. Vanuit het landelijk programma kan en hoeft niet op iedere lokale inhoudelijke ontwikkeling te worden ingehaakt.

Doelgroep

Binnen het programma is ervoor gekozen de primaire focus te houden op eenzaamheid onder ouderen. Dat laat onverlet dat binnen het programma veel aandacht is gegeven aan de lokale roep om verbreding van de doelgroep bij het aanpakken van eenzaamheid. In veel lokale situaties is dan ook een levensbrede, van jong tot oud, aanpak gericht op eenzaamheid opgezet.

De lokale vraag naar een bredere oriëntatie, op meer doelgroepen, wordt vanuit het programma gefaciliteerd. Hiervoor worden tools ontwikkeld en ook worden bijeenkomsten georganiseerd, bijvoorbeeld over eenzaamheid onder jongeren. De primaire oriëntatie van het programma is en blijft vooralsnog gericht op ouderen. Vanuit het programmateam is aangegeven dat richting de toekomst verder wordt nagedacht over wat ten aanzien van verbreding van de doelgroep van het programma mogelijk en wenselijk is.

Digitale communicatie

De omslag naar digitale communicatie binnen het programma is in 2021 verder doorgezet, mede ingegeven door de corona pandemie. Het hele programma kent nu een digitale opzet. Hiervoor is ook geïnvesteerd in goede faciliteiten en ondersteuning.

Voor het najaar van 2021 wordt gekeken naar welke combinatie van fysiek en digitaal het meest wenselijk en werkbaar is voor de verschillende soorten activiteiten (rekening houdend met de corona pandemie). Het digitaal aanbieden van webinars en masterclasses heeft namelijk ook duidelijk meerwaarde (zie hoofdstuk 4).

Toekomst van programma

Eén tegen eenzaamheid is het afgelopen jaar een zelfstandig 'sterk merk' geworden, mede mogelijk gemaakt door het ministerie van VWS. Het programma heeft een eigen maatschappelijk gezicht gekregen. Waarbij het duidelijk wordt gesteund door het ministerie van VWS, maar minder wordt vereenzelvigd met dat ministerie of de minister. De push vanuit het Rijk, het ministerie en de minister is volgens respondenten richting de toekomst zeker nog van toegevoegde waarde voor het functioneren van het programma.

Het programma zou eind 2021 eindigen. Deze zomer is besloten om het programma met twee jaar te verlengen, tot eind 2023. Enerzijds omdat de problematiek ten aanzien van eenzaamheid onder de bevolking als gevolg van de coronapandemie nu zodanig is, dat het stoppen van dit programma onwenselijk is. Anderzijds omdat er meer tijd nodig is om de aanpak van eenzaamheid op lange termijn op een andere manier te verankeren in de samenleving, dan zoals nu binnen het ministerie van VWS.

Deze verlenging brengt ook met zich mee dat binnen het programma inhoudelijk en strategisch wordt nagedacht over het Actieprogramma 2.0 *Eén tegen eenzaamheid*. Het programma is ondertussen voorbij de periode van opstart en eerste besteding: wat voor vorm en inhoud is wenselijk en mogelijk richting de toekomst? In hoofdstuk 8 van deze rapportage reiken we ingrediënten aan voor de te maken afwegingen op dit punt.

3.3 Uitdagingen

Vrijwel alle respondenten die we in deze derde fase hebben gesproken, binnen en buiten het programmateam, geven aan dat het programma *Eén tegen eenzaamheid* nog steeds prima functioneert. Ze merken ook dat het thema eenzaamheid nog geruime tijd (jaren) intensief aandacht vereist.

Uitdagingen die wij in dit verband in ieder geval zien:

1. Vanuit het programma is in eerste instantie veel energie gestoken in het vergroten van het aantal deelnemers op nationaal en lokaal niveau. Het afgelopen jaar is de energie voor een deel al verschoven naar het doorontwikkelen op de inhoud, naast blijvende aandacht voor het uitbreiden van het aantal deelnemers. De uitdaging is om op beide fronten aandacht te behouden, met als zwaartepunt het bereiken van concrete resultaten en het faciliteren daarvan.
2. De ondersteuning vanuit het programma van de lokale situatie eindigt voor steeds meer gemeenten. Voor deze gemeenten is tijdens de *netwerkfase* nog enige ondersteuningstijd beschikbaar. Uitdaging is het goed neerzetten van een algemeen stimulerend en ondersteunend kader op landelijk niveau, met een beperkte ondersteuningscapaciteit op lokaal niveau, om de lokale beweging blijvend op gang houden.
3. Het afgelopen jaar is geïnvesteerd in het verder tot ontwikkeling brengen van de Nationale Coalitie. Er is een start gemaakt met het koppelen van de Nationale Coalitie aan lokale coalities. Daarnaast is een begin gemaakt met het verbinden van kennis binnen de WAC en de adviseurs vanuit het programma voor de lokale coalities. Uitdaging is het nog verder verbinden van verschillende onderdelen binnen het programma.
4. Er is behoefte aan meer kennis over de effectiviteit van interventies gericht op het aanpakken van eenzaamheid. Uitdaging voor het programma is om deze kennis te verzamelen en te bundelen. Dit gaat gebeuren binnen het meerjarige onderzoeksprogramma van de WAC dat dit najaar verschijnt. Dit vraagt ook om verbinding met de ontwikkelingen in de lokale situaties, waar veel praktijkervaring wordt opgedaan.
5. Vanuit de gemeenten wordt aangegeven dat er vanuit het Rijk een veelheid aan programma's wordt geïnitieerd waaraan gemeenten kunnen of moeten deelnemen, zoals: Landelijke aanpak verwarde personen, Norm voor Opdrachtgeverschap, Programma Langer Thuis, Regionale aanpak dak- en thuislozen, Aanpak armoede, Onafhankelijke cliëntondersteuning, Aanpak laaggeletterdheid, Kansrijke Start, Perspectief op Werk, et cetera.

Uitdaging voor het programma *Eén tegen eenzaamheid*, maar ook voor betrokkenen uit andere programma's, is zich te verhouden met de collega's binnen en buiten het eigen ministerie over het beleidsmatig en strategisch op elkaar afstemmen van stimulerings- en ondersteuningsprogramma's en van de haalbaarheid hiervan op gemeenteniveau. Een complicerende factor voor gemeenten is dat het vaak tijdelijke stimuleringsmiddelen betreft, wat het lastig maakt om bijvoorbeeld structureel formatie te organiseren.

4. Communicatie, bijeenkomsten, Toolkit

In het kader van het programma Eén tegen eenzaamheid is een geheel van communicatie-activiteiten opgezet, worden veel verschillende bijeenkomsten georganiseerd en is een Toolkit ontwikkeld met handreikingen.

Informatiebron:

Dit hoofdstuk is gebaseerd op informatie verkregen uit gesprekken met zowel leden van het programmateam als respondenten van de Nationale Coalitie en de lokale coalities. Ook hebben we bijeenkomsten bijgewoond.

4.1 Algemeen

Het programma *Eén tegen eenzaamheid* kent een uitgebreid geheel van communicatie-activiteiten. Daarin wil het programma laten zien dat er in Nederland een krachtige beweging tegen eenzaamheid is ingezet, met inhoud én impact. De communicatie is gericht op:

1. kwaliteit laten zien door resultaten en cases te communiceren aan de hand van het principe 'tellen, vertellen en laten vertellen';
2. versterken door het verspreiden van belangrijke interventies communicatief te ondersteunen;
3. uitbreiden en verduurzamen door teams lokaal en nationaal te ondersteunen in de communicatie naar stakeholders;
4. naar de burger brengen met een activerende publiekscampagne: kijk wat jij (zelf) tegen eenzaamheid kan doen.

4.2 Constateringen

Communicatie

Elementen van de communicatie-activiteiten vanuit het programma (niet uitputtend):

- De website www.eentegeneenzaamheid.nl;
- Tools ter ondersteuning van lokale activiteit in de Toolkit;
- Nieuwsflits aan gemeenten, Nationale Coalitie en andere stakeholders;
- Infomails aan gemeenten en adviseurs;
- E-zine over de Nationale Coalitie;
- Gesprekken met de Nationale Coalitie (doorlopend);
- Gesprekken met de gemeenten (doorlopend);
- Masterclasses voor gemeenten en adviseurs;
- Week tegen de eenzaamheid (in najaar, met openingsevent en slotevent);
- Podcastserie over eenzaamheid;
- Kamerbrieven (blijken in de lokale situatie steunend en stimulerend te werken op de politiek-bestuurlijke betrokkenheid);
- Concrete materialen zoals logo's, folders, banners, et cetera.

Op lokaal niveau wordt door diverse respondenten aangegeven dat de landelijke communicatie positief wordt gewaardeerd, dat deze van goede kwaliteit is en dat lokaal ook gebruik wordt gemaakt van de landelijke aandacht. Een punt van aandacht is dat veel gemeenten ervoor kiezen activiteiten niet op te hangen aan de term 'eenzaamheid'. Omdat zij dit bezien als een 'negatieve' insteek. Die gemeenten framen hun activiteiten ten aanzien van eenzaamheid anders, bijvoorbeeld vanuit 'meedoen', 'erbij horen' en 'samen'. Daardoor hebben ze soms moeite om de materialen van het programma te gebruiken.

Bijeenkomsten

Vanuit het programma *Eén tegen eenzaamheid* zijn diverse soorten bijeenkomsten georganiseerd, zoals Masterclasses en Webinars. We hebben van respondenten positieve terugkoppelingen gekregen over de bijeenkomsten. Deze hebben het afgelopen jaar een positieve impact gehad op de ontwikkeling van de aanpak van eenzaamheid bij nationale en lokale partijen.

Het afgelopen jaar zijn bijeenkomsten digitaal uitgevoerd. Hiervoor is geïnvesteerd in technische faciliteiten en in ondersteuning om dit kwalitatief zo goed mogelijk te laten verlopen. Respondenten reageren hier in het algemeen positief op.

Toolkit

Er is inmiddels een uitgebreide Toolkit ontwikkeld in het kader van het programma *Eén tegen eenzaamheid*. Hier is het afgelopen jaar binnen het programma veel energie in gestoken. De Toolkit is in een aantal thema's onderverdeeld: Huisbezoeken, Signaleren van eenzaamheid, Interventies, Lokaal beleid, Lokale coalities, Campagne en communicatie, Deskundigheidsbevordering.

De tools zijn via de website van *Eén tegen eenzaamheid* beschikbaar en worden door de adviseurs en tijdens de bijeenkomsten. Vanuit lokale coalities hebben we positieve reacties gehoord over tools in de Toolkit. Vooral de concreetheid en praktische toepasbaarheid van deze tools wordt gewaardeerd.

4.3 Uitdagingen

Ten aanzien van de communicatie vanuit het programma *Eén tegen eenzaamheid* zien we in ieder geval de volgende uitdagingen voor de komende periode:

1. Over ontwikkelingen in het programma is, op lokaal en landelijk niveau, veel te vertellen. Er is zoveel, dat dit een overweldigend effect kan hebben. De ontvangers van de informatie zijn bovendien van verschillende aard en verkeren ten aanzien van de aanpak van eenzaamheid in verschillende stadia van ontwikkeling. De uitdaging die we zien, is om de verschillende ontvangers met hun diversiteit in behoeften op een gevarieerde en een voor hen interessante manier te blijven voeden met informatie.
2. Het programma loopt nu enkele jaren. Een gevolg daarvan is dat herhaling van boodschappen kan ontstaan en voor een deel ook nodig is. Tegelijk kan dit bij een deel van de ontvangers leiden tot afnemende interesse. De uitdaging is om gevarieerd en doelgericht via de verschillende kanalen te blijven communiceren om blijvend aan te sluiten op de diversiteit in behoeften van betrokkenen.
3. Er is een spanningsveld in de focus specifiek op eenzaamheid, voor ouderen, en de lokale aanpakken die vaak voor meer doelgroepen zijn. Uitdaging is om met de communicatie-activiteiten te (blijven) aansluiten.

Ten aanzien van de bijeenkomsten vanuit het programma *Eén tegen eenzaamheid* zien we in ieder geval de volgende uitdagingen voor de komende periode:

1. Er is onder de respondenten behoefte aan een hybride mix van fysieke en digitale bijeenkomsten. De digitale bijeenkomsten blijken aan een duidelijke behoefte tegemoet te komen.
2. Respondenten hebben behoefte aan selectieve deelname aan bijeenkomsten: om de krenten uit de pap te halen, waar zij zelf behoefte aan hebben. Uitdaging is blijvend een gevarieerd programma van bijeenkomsten samen te stellen. Waarbij wordt aangesloten op verschillende informatiebehoeften van deelnemers.
3. Uitdaging is evenwicht te blijven houden tussen meer grootschalige 'zend'-gerichte bijeenkomsten en kleinschaliger bijeenkomsten waarin meer interactie tussen de deelnemers mogelijk is, ook als deze digitaal worden uitgevoerd. In dit evenwicht spelen uiteraard ook tijd en kosten vanuit de optiek van het programmateam een rol.

Ten aanzien van de Toolkit van het programma *Eén tegen eenzaamheid* zien we in ieder geval de volgende uitdagingen voor de komende periode:

1. Actueel, compleet, overzichtelijk en toegankelijk blijven houden van de Toolkit, in ieder geval ten aanzien van de bewezen effectiviteit van interventies en het daarop zo nodig aanpassen van de Toolkit. Uitdaging is om de Toolkit ook op de lange termijn (in ieder geval komende jaren) toegankelijk en actueel te houden.
2. De Toolkit verder uitbreiden en verrijken, aansluitend op de behoeften van deelnemers in de lokale coalities en de Nationale Coalitie. Twee voorbeelden van behoeften die zijn aangegeven:
 - a. Een vorm van 'instaptools' voor kleine gemeenten die snel willen overstappen van een algemene beleidsmatige verkenning naar direct praktisch aan de slag gaan voor de inwoners;
 - b. Het bieden van een 'menukaart' voor nieuwe (en mogelijk nog niet actieve) deelnemers aan de Nationale Coalitie om hen te helpen om snel in actie te kunnen komen.
3. Organiseren van ondersteuningsmogelijkheden gerelateerd aan de tools uit de Toolkit, ook als er geen adviseurs-uren voor een lokale coalitie meer beschikbaar zijn.

5. Nationale Coalitie

Bedrijven en organisaties uit diverse sectoren zijn in de Nationale Coalitie vertegenwoordigd. Daardoor is deze breed in de samenleving geworteld. De deelnemers aan de Nationale Coalitie spelen zowel landelijk als lokaal een rol bij de aanpak van eenzaamheid.

Informatiebron:

In het kader van de derde meting hebben we gesproken met negen deelnemers van de Nationale Coalitie (zie bijlage 1), waarbij is gestreefd naar een zekere spreiding onder de deelnemersgroepen. Vijf van deze deelnemers hebben we ook tijdens de eerste en/of tweede meting gesproken. De andere vier deelnemers spraken we in het kader van deze evaluatie voor het eerst. Verder hebben we reflectie op de Nationale Coalitie gekregen vanuit de betrokkenen van het programmateam en vanuit de lokale coalities.

5.1 Algemeen

In september 2021 kent de Nationale Coalitie 162 deelnemers. Eind 2020 waren dit er 137 en eind 2019 waren dit er 100. Dit betreft een grote diversiteit van publieke en private partijen. Deze worden uitgedaagd om vanuit hun eigen mogelijkheden een bijdrage te leveren aan de doelen van het programma *Eén tegen eenzaamheid*:

- het creëren van maatschappelijke aandacht voor eenzaamheid onder ouderen;
- het taboe op eenzaamheid doorbreken en dit bespreekbaar maken;
- het veroorzaken van een trendbreuk in de samenleving meer – en meer vanzelfsprekend – naar elkaar wordt omgekeken.

De Nationale Coalitie is bedoeld om kennis en ervaring uit te wisselen en om samenwerking tussen partijen te faciliteren, landelijk en lokaal. Lokaal doen partijen dit bijvoorbeeld door hun filialen te stimuleren tot en te ondersteunen bij het deelnemen aan lokale coalities. Iedere deelnemer aan de Nationale Coalitie heeft deze doelstellingen onderschreven in een intentieverklaring. Deze verklaring is formeel voor twee jaren aangegaan. Na deze twee jaar is er geen sprake van 'opzeggers' of 'afhakers'.

5.2 Constateringen

Het afgelopen jaar is veel energie gestoken in het versterken van het functioneren van de Nationale Coalitie. Iedere deelnemer heeft een eigen accounthouder gekregen, die met de deelnemer in gesprek is gegaan om scherp te krijgen 'Wat kun jij doen?!'. Op deze wijze zijn deelnemers ondersteund bij het in beweging komen op het thema eenzaamheid. Het blijkt voor de ene deelnemer makkelijker te zijn om daadwerkelijk in beweging te komen dan voor de andere. De behoeften van deelnemers verschillen, de ene deelnemer heeft andere ondersteuning nodig dan de andere om tot actie te kunnen komen of om hun acties te faciliteren. Ook is er variatie in de hoeveelheid energie die iedere deelnemer erin kan en wil steken.

Verschillende respondenten van dit onderzoek zijn intensief aan de slag met concrete activiteiten, bijvoorbeeld om signalering van mensen met eenzame gevoelens op te zetten, of om lokaal verbinding tussen private en publieke partijen te stimuleren. Ook zijn er respondenten die aangeven wel deelnemer te zijn, maar nog weinig verbinding voelen en nog niet concreet in actie zijn.

Recent is een E-zine uitgebracht om de Nationale Coalitie, de mooie voorbeelden en de mogelijkheden die worden gezien voor actie gericht op het aanpakken van eenzaamheid over het voetlicht te brengen. Deze E-zine is een van de steunende en stimulerende activiteiten in dit kader.

Binnen de Nationale Coalitie is het afgelopen jaar een koplopergroep gevormd van deelnemers die op dit moment extra actief zijn ten aanzien van eenzaamheid. Doelstelling is de ervaringen die hier worden opgedaan te delen en zo ook andere deelnemers verder te stimuleren tot actie.

Verbinding Nationale Coalitie en lokale coalities

Vanuit het programmateam is gewerkt aan het bij elkaar brengen van verschillende deelnemers in de Nationale Coalitie, om van elkaar te leren en om waar mogelijk samen op te trekken. Er zijn inmiddels mooie voorbeelden van samenwerking, maar het blijkt ook een traject van lange adem te zijn.

Er zijn twee adviseurs die zich specifiek richten op het stimuleren van verbinding tussen de deelnemers aan de Nationale Coalitie en de lokale coalities. Deze investeringen leveren ondertussen eerste mooie resultaten op. Maar ook hier is het een kwestie van lange adem om dit verder uit te breiden.

5.3 Uitdagingen

Uitdagingen die we zien voor het programma ten aanzien van de Nationale Coalitie zijn in ieder geval:

1. Blijven investeren in het functioneren van de Nationale Coalitie als geheel. Het vergroten van samenwerking en samenhang tussen (groepen) deelnemers, onder meer gericht op het delen van kennis en ervaring. Het verder aanboren van de kracht van deelnemers om de Nationale Coalitie (meer) mee te gaan dragen, met als doel de afhankelijkheid van het programmateam te verminderen.
2. Blijven investeren in individuele deelnemers zodat zij activiteiten gericht op het aanpakken van eenzaamheid ondernemen.
3. Blijven investeren in leggen van verbindingen tussen deelnemers van de Nationale Coalitie en de lokale coalities. Dit kan ook vanuit lokale coalities plaatsvinden, het zoeken is naar gezamenlijkheid in de aanpak.

Als punt van overweging willen we de gedachte meegeven om het aantal deelnemers aan de Nationale Coalitie eventueel te verminderen. Met als doel een verschuiving in gang te zetten van deelnemerschap naar eigenaarschap. Waarbij ook de beweging die nu in gang is gezet met een 'koplopergroep' mogelijk kan worden doorontwikkeld naar een aanpak met een 1e ring (kernbetrokkenen) en een 2e ring (geïnteresseerden en deel-specialisten). Met focus op kwalitatieve verdieping en niet meer op kwantitatieve uitbreiding.

6. Lokale coalities

Inmiddels zijn 250 gemeenten aangesloten bij het actieprogramma Eén tegen eenzaamheid. In deze gemeenten functioneren lokale coalities of zijn deze nog in ontwikkeling. De aangesloten gemeenten worden op diverse manieren ondersteund vanuit het programma bij hun aanpak van het verminderen van eenzaamheid.

Informatiebron:

We hebben in het kader van deze derde fase van de evaluatie gesproken met tien projectleiders van lokale coalities die we ook tijdens de eerdere metingen hebben gesproken. Ook hebben we gesprekken gehad met twee gemeenten die bewust niet deelnemen aan het programma *Eén tegen eenzaamheid*. Er is gestreefd naar een zekere spreiding in de mate van ontwikkeling rondom eenzaamheid en over het land van lokale coalities. De informatie is verrijkt met ervaringen van het programma-team, de Nationale Coalitie en lokale adviseurs.

6.1 Algemeen

Medio 2021 zijn 250 gemeenten aangesloten bij het programma *Eén tegen eenzaamheid*. Eind 2019 waren dit 128 gemeenten en eind 2020 ging het om 214 gemeenten. Het aantal deelnemers stijgt nog steeds, de groei vlakt logischerwijs af. Vanuit het programmateam worden gemeenten nog steeds actief benaderd om aan te sluiten. De gemeenten die nu (nog) niet aansluiten, stellen op dit moment andere prioriteiten, hebben eerst andere dringende andere zaken op te lossen of framen hun aanpak van eenzaamheid in een ander kader waardoor ze geen meerwaarde zien bij het aansluiten bij het programma *Eén tegen eenzaamheid*.

6.2 Constateringen

Tijdens deze derde fase komen we min of meer tot dezelfde constateringen als tijdens de tweede fase evaluatie. Van de eerste naar de tweede fase was sprake van veel ontwikkeling in de ondersteuning vanuit het programma voor de lokale situaties. Het afgelopen jaar is vooral sprake geweest van verfijning en inhoudelijke verdieping, maar niet van grote veranderingen. In de lokale situaties zelf gaan de processen gewoon verder. Vandaar dat we in deze derde fase van de evaluatie deels vergelijkbaar rapporteren als in de tweede fase.

We hebben gedreven lokale coalities gesproken. Door aan te sluiten bij de programma *Eén tegen eenzaamheid* willen de gemeenten vooral een versnelling realiseren in de lokale aanpak van eenzaamheid. De verbintenissen met het programma *Eén tegen eenzaamheid* wordt gebruikt om het thema eenzaamheid lokaal op de kaart te zetten. De aanpak tegen eenzaamheid is veelal opgenomen in gemeentelijke coalitieakkoorden en wordt bestuurlijk ondersteund.

Invulling van lokale coalities

Lokaal is vaak veel kennis en kunde over het thema eenzaamheid beschikbaar en er wordt gebruik gemaakt van de informatie die vanuit het programma beschikbaar is. Waarbij sprake is van verschillen in samenstelling en in ontwikkelingsfase van de lokale coalities. Door de lokale coalities worden veel verschillende soorten activiteiten ondernomen.

Binnen alle gemeenten wordt gemeentelijke beleidscapaciteit ingezet voor de aanpak van eenzaamheid. De rolinvulling van de gemeente binnen de lokale coalities varieert van trekker tot deelnemer en facilitator. De projectleiding ligt bij de gemeente of is belegd bij bijvoorbeeld een welzijnsorganisatie.

Er is vaak sprake van een brede samenstelling van de lokale coalities, met onder meer organisaties van zorg en welzijn, met vrijwilligersorganisaties, kunst en cultuur, ouderenbonden en verenigingen. In ongeveer de helft van de lokale coalities zijn ook lokale ondernemers en lokale vestigingen van landelijke ondernemers betrokken.

De meeste lokale coalities bekijken het thema eenzaamheid met een brede scope, van jong tot oud. Vanuit het programma wordt deze brede scope in de praktijk wel ondersteund met informatie en kennis en kunde, al ligt de primaire focus van het programma op ouderen.

Ondersteuningsmogelijkheden

De gemeenten maken veelvuldig gebruik van de mogelijkheden tot ondersteuning die het programma biedt. Bijna alle coalities die we hebben gesproken in het kader van deze evaluatie, geven aan dat het aansluiten bij en de ondersteuning vanuit het programma een duidelijke impuls heeft gegeven aan de lokale ontwikkelingen. Sommige gemeenten kenden al een historie op de aanpak tegen eenzaamheid, daar heeft het aansluiten bij het programma minder impact gehad.

De Toolkit en de diverse bijeenkomsten worden in het algemeen zeer positief gewaardeerd. Aan de bijeenkomsten nemen vooral de (gemeentelijk) projectleiders deel. Deze worden vaak beperkt bezocht door andere deelnemers in de lokale coalities. De andere deelnemers zijn gericht op lokale actie, de behoefte om aan landelijke bijeenkomsten deel te nemen is bij hen zeer beperkt. Dus dat is verder geen probleem.

Er is binnen het programma een pool met vijftien wethouders gevormd. Zij zijn actief betrokken bij het uitdragen van mogelijkheden richting lokale coalities, via nieuwsbrieven en Twitter en tijdens bijeenkomsten. Andere wethouders kunnen deze wethouders altijd benaderen voor ondersteuning.

Monitoring en evaluatie van de *effecten op inwoners* van de lokale aanpak van eenzaamheid staat in veel gemeenten nog in de kinderschoenen. Hiervoor zijn handreikingen uitgewerkt, die zijn opgenomen in de Toolkit.

Corona

Door de corona-problematiek is het bewustzijn op het thema eenzaamheid de afgelopen twee jaar duidelijk vergroot. Het digitaal moeten werken, heeft veel invloed gehad op 'hoe' de lokale actie vormgegeven is. Maar er is lokaal nog steeds sprake van veel activiteiten. Met name het contact 'achter de voordeur' bij inwoners heeft grotendeels stilgelegen. Respondenten hopen dat dit eind 2021 weer kan plaatsvinden.

Structurele inspanning

Algemeen wordt door alle betrokkenen aangegeven dat het thema eenzaamheid structureel inspanning vraagt. Er moet aanhoudend energie in worden gestoken. Deze inspanning vinden zij belangrijk omdat zij het maatschappelijke probleem van eenzaamheid willen verminderen. Het werken met een breed samengestelde lokale coalitie wordt daarbij als een krachtige aanpak gezien.

6.3 Uitdagingen

Uit de gesprekken die we hebben gevoerd, komen de volgende uitdagingen ten aanzien van de lokale coalities naar voren:

1. Binnen de lokale coalities wordt veelal integraal gewerkt voor meerdere leeftijdsgroepen. Voor het programma geeft dit een uitdaging hoe hierop te ondersteunen, zoals nu gebeurt, zonder de primaire focus op ouderen te verlaten.
2. Het monitoren en evalueren van de resultaten van de lokale aanpak van eenzaamheid moet meer en breder invulling krijgen. Er is lokaal behoefte aan verdere ondersteuning hierop. Vanuit het programma wordt hier al aan gewerkt, dat verdient zeker vervolg.
3. Bij steeds meer gemeenten is de periode met ondersteuning met adviseurs voor de lokale situatie afgesloten. Deze gemeenten blijven in deze netwerkfase nog wel verbonden aan het programma. Uitdaging voor het programma is om ook in de netwerkfase een aantrekkelijk aanbod van informatie en ondersteuning te blijven bieden aan gemeenten.
4. Het lukt vanuit de lokale situaties meestal nog onvoldoende om verbindingen te realiseren met partijen die deelnemer zijn in de Nationale Coalitie. Hier ligt nog een uitdaging om daar verder invulling aan te geven.

7. Adviseurs lokale coalities

Vanuit het programma Eén tegen eenzaamheid bieden adviseurs ondersteuning aan de lokale coalities.

Informatiebron:

Dit hoofdstuk is gebaseerd op de informatie die wij hebben verkregen vanuit de door ons gevoerde gesprekken met adviseurs lokale coalities. Deze adviseurs waren soms wel en soms niet verbonden aan de lokale coalities die wij hebben gesproken. Deze informatie is aangevuld met ervaringen vanuit de lokale coalities en het programmateam.

7.1 Algemeen

Lokale coalities ontvangen bij het tekenen van het convenant en het vormen van een lokale coalitie 64 adviesuren van een adviseur vanuit het programma. Deze adviseur biedt ondersteuning bij het vormen en/of doorontwikkelen van de lokale coalitie tegen eenzaamheid. Als deze 64 uren zijn besteed, komen gemeenten in een netwerkfase, waarbij vanuit het programma naar wens nog contact wordt onderhouden met de gemeente.

7.2 Constateringen

Uit de eerste meting kwam naar voren dat de bemensing voor de pool met adviseurs nog problematisch was, onder meer als gevolg van het feit dat deze aanbesteed moest worden. Uit de tweede meting kwam naar voren dat de pool ondertussen op orde was. Dat is nu tijdens de derde fase van deze evaluatie nog steeds het geval. Er is en wordt veel geïnvesteerd in verdere professionalisering van de adviseurs. Onder meer door in te zetten op uitwisseling tussen de adviseurs tijdens intervisies, masterclasses en in gezamenlijke WhatsApp-groepen.

Vanuit de lokale coalities komen tijdens deze derde meeting wederom positieve geluiden over de expertise van adviseurs en de ondersteuning die zij bieden. Het wordt onder meer gewaardeerd dat de adviseurs gemeenten met elkaar verbinden en zo uitwisseling en onderlinge stimulans bevorderen. Daarbij worden gemeenten door het hele land aan elkaar verbonden, wat door de gewenning aan communiceren dit jaar via de digitale weg ook steeds makkelijker werd.

Het belang van het thema eenzaamheid is inmiddels overal duidelijk. De focus is nu gericht op het daadwerkelijk en concreet in gang zetten van lokale ontwikkelingen, op basis van een gezamenlijk geformuleerde visie. De respondenten geven aan dat hierbij bruikbare ondersteuning van adviseurs wordt verkregen en dat zij processen helpen versnellen. Adviseurs dragen

vooral bij aan het aanjagen en helpen concretiseren en structureren van het lokale proces. En aan het aanreiken van kennis en informatie en het verbinden van gemeenten met elkaar.

Inmiddels hebben steeds meer gemeenten gebruik gemaakt van de beschikbare adviesuren. Na de begeleidingsfase gaan gemeenten over naar de netwerkfase. In de netwerkfase kan de gemeente enige ondersteuning krijgen vanuit het programma, maar het contact verloopt 'op afstand' (telefonisch, mail) via een accounthouder. Dit is vaak door de adviseur die eerder al actief was voor de betreffende gemeente. De gemeenten in de netwerkfase kunnen blijven deelnemen aan de bijeenkomsten vanuit het programma en gebruikmaken van de tools en dergelijke.

7.3 Uitdagingen

Uit de gesprekken die we hebben gevoerd in het kader van de evaluatie, komen de volgende uitdagingen naar voren over de adviseurs voor de lokale situaties:

1. Er wordt op lokaal niveau een grote diversiteit aan activiteiten ondernomen. Dit vraagt brede kennis en kunde van de adviseurs en dit vraagt om optimaal matchen van de expertise van adviseurs en lokale behoeften. Permanente scholing en uitwisseling zijn nodig om de ondersteuning optimaal te blijven invullen. De inspanningen die hier al succesvol worden ingezet vanuit het programma, moeten vooral worden doorgezet.
2. Het op peil houden van het volume aan en de deskundigheid van de adviseurs vergt blijvend onderhoud. Daarbij gaan op afzienbare termijn verschuivingen plaatsvinden als steeds meer gemeenten in de netwerkfase komen. Hier moet tijdig op worden geanticipeerd.

3. De adviseurs zijn de ogen en oren van het programma in de lokale uitvoeringspraktijk. Uitdaging is om de ervaringen die door de hele groep van adviseurs worden opgedaan optimaal te blijven benutten voor de verdere ontwikkeling van het programma, met name als steeds meer gemeenten in de netwerkfase komen.

8. Wetenschappelijke adviescommissie

De Wetenschappelijke Adviescommissie voedt het programma met wetenschappelijke kennis en inzichten over het tegengaan van eenzaamheid en bijvoorbeeld ook over het monitoren van effecten.

Informatiebron:

Dit hoofdstuk is gebaseerd op gesprekken met leden van de WAC, met het programmateam en respondenten van de Nationale Coalitie en de lokale coalities. Dit is verder aangevuld met informatie uit beschikbare documenten van de WAC.

8.1 Algemeen

Als één van de onderdelen van het programma *Eén tegen eenzaamheid* is een breed samengestelde Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) ingericht. Deze onafhankelijke commissie bestaat uit negen wetenschappers met een rijke expertise. De taak van de WAC is tweeledig. Enerzijds: zij adviseert het ministerie van VWS. Anderzijds: zij deelt haar expertise met de deelnemers aan het actieprogramma. Bijvoorbeeld door het verzorgen van lezingen tijdens bijeenkomsten van het actieprogramma.

In 2019 heeft de WAC-adviezen uitgebracht over de monitoring van het actieprogramma¹ en over de ontwikkeling van effectieve interventies² om eenzaamheid te verminderen. Hierin is aangegeven dat vooral moet worden ingezet op het beschrijven en onderbouwen van interventies op het gebied van eenzaamheid. De WAC adviseert om aan te sluiten bij te systematiek die door Movisie wordt gehanteerd voor haar databank Effectieve sociale interventies. Beide adviezen zijn overgenomen door de minister en worden binnen het programma uitgevoerd.

Begin 2020 bracht de WAC haar derde advies uit over een agenda en de ontwikkelingen op de lange termijn. In deze adviesbrief Meerjarige onderzoeksagenda³ adviseert de WAC over de te stellen prioriteiten in ontwikkeling en onderzoek op het gebied van eenzaamheid.

¹ Advies Wetenschappelijke Adviescommissie, Monitoring actieprogramma *Eén tegen eenzaamheid*, 07-03-2019

² Advies Wetenschappelijke Adviescommissie, *Op weg effectieve interventies tegen eenzaamheid*, 17-05-2019

³ Advies Wetenschappelijk Adviescommissie, *Onderzoek en ontwikkeling op lange termijn*, 26-03-2020

In de adviesbrief vat de WAC de behoeften aan onderzoek op de lange termijn samen in de volgende acht vragen:

- Wat is eenzaamheid?
- Hoe ontstaat eenzaamheid?
- Wat weten, willen en kunnen eenzame mensen zelf?
- Hoe is eenzaamheid te voorkomen?
- Hoe is eenzaamheid te verminderen of te verlichten?
- Hoe is eenzaamheid te herkennen en bespreekbaar te maken?
- Hoe is eenzaamheid te meten?
- Hoe is de nodige deskundigheid te bevorderen?

8.2 Constateringen

Het belang van de WAC is volgens de respondenten van onze evaluatie gelegen in de georganiseerde bundeling van en het vergroten van de kennis over eenzaamheid en de mogelijkheden van interventies hierop. Deze diepgang is alleen te krijgen door dit actief te organiseren. De opdracht aan de WAC is vanuit het programma recent met twee jaren verlengd, in lijn met de verlenging van de doorlooptijd van het programma zelf.

Voor de zomer van 2021 is binnen het programma een al langer bestaand voornemen gerealiseerd, namelijk het organiseren van een ontmoeting tussen de adviseurs voor de lokale coalities en de leden van de WAC. Deze bijeenkomst was zeer inspirerend voor beide partijen en krijgt verdere opvolging.

Vanuit het programmateam wordt op dit moment een interviewbundel uitgewerkt om bij te dragen aan het vergroten van de bekendheid van de WAC. De WAC blijft op wetenschappelijke leest geschoeid, daarbij wordt op verschillende fronten gewerkt aan het verbinden hiervan met de dagelijkse uitvoeringswerkelijkheid.

Effectieve interventies

In opdracht van het ministerie van VWS zijn in 2019, 2020 en 2021 door ZonMw oproepen gedaan aan partijen om voorstellen in te dienen voor het uitvoeren van onderzoek van interventies gericht op het aanpakken van eenzaamheid. Dit heeft in deze drie jaren geleid tot een totaal van 125 toegekende projecten. Deze zijn deels afgesloten en deels nog lopend.

De doorontwikkeling van effectieve interventies is volgens de WAC het meest urgent in het kader van onderzoek naar eenzaamheid. Er is veel kennis en wil om actie te ondernemen in de strijd tegen eenzaamheid, maar nog weinig kennis over de effectiviteit van interventies.

De trajecten die door ZonMw worden gefaciliteerd zijn onder te verdelen in twee stromen. Enerzijds worden eenzaamheidsinitiatieven ondersteund in de uitvoering en het doen van procesevaluatie en duurzame doorontwikkeling van het initiatief. Anderzijds worden effectieve sociale interventies ondersteund in de uitvoering en de toeleiding tot de databank Effectieve Sociale Interventies. Ook wordt er gewerkt aan kennisontwikkeling ter ondersteuning van de beweging *Eén tegen eenzaamheid*.

Onderzoeksagenda

In het laatste kwartaal van 2021 brengt de WAC een voorstel voor een lange termijn onderzoeksagenda uit. Deze is onder meer gericht op het wetenschappelijk onderbouwen van de effectiviteit van interventies. De deelnemers in lokale coalities en de Nationale Coalitie hebben behoefte aan deze inzichten voor hun dagelijkse uitvoeringspraktijk.

8.3 Uitdagingen

De opdracht voor de WAC is sinds de start ongewijzigd. De komende twee jaar staat de WAC voor de uitdaging om uitvoering te geven aan de lange termijn onderzoeksagenda die nu wordt uitgebracht.

De WAC staat voor de uitdaging om de verbinding met de dagelijkse praktijk nog verder te ontwikkelen, bijvoorbeeld door vervolgentoetings met de adviseurs van de lokale coalities en door de activiteiten en onderzoek vanuit de ZonMw agenda te volgen en daar opvolging aan te geven.

9. Effecten corona

Corona heeft sinds begin 2020 een grote impact op onze gehele samenleving en ook op de beleving van eenzaamheid onder mensen.

9.1 Algemeen

Door de corona pandemie worden mensen (ernstig) geconfronteerd met gevoelens van eenzaamheid. De impact van de coronamaatregelen op onze samenleving was en is onverminderd groot. De aandacht voor het vraagstuk van eenzaamheid is door corona dan ook sterk vergroot. Veel organisaties, zowel privaat als publiek, zijn in beweging gekomen om te helpen bij het tegengaan tegen eenzaamheid, mede ingegeven door het programma *Eén tegen eenzaamheid*.

9.2 Constateringen

Wij hebben onze respondenten gevraagd of zij ook voordelen zien die naar voren zijn gekomen door de corona-problematiek. Daarbij wordt aangegeven dat binnen het programma *Eén tegen eenzaamheid* een grote omslag is gemaakt naar digitaal werken, zowel landelijk als lokaal. De afstanden tussen organisaties en mensen zijn als het ware kleiner geworden en er kan makkelijk met mensen elders in het land worden geschakeld en verbonden. De verwachting is dat de komende tijd hybride gaat worden gewerkt; een combinatie van fysiek en digitaal werken. Tegelijk wordt opgemerkt dat er veel mensen zijn, in alle leeftijdsgroepen, die niet of nauwelijks zijn aangesloten op de digitale mogelijkheden en die angst en ongemak (hebben) ervaren, inclusief (een sterke toename van) eenzaamheid.

Volgens respondenten zijn binnen de lokale coalities door de coronapandemie creatieve initiatieven ontstaan en is door de urgentie van het vraagstuk van eenzaamheid ook veel energie losgekomen. Tegelijk is sprake van uitstel en vertraging van voorgenomen activiteiten.

Het beeld dat uit deze derde meting naar voren komt is daarmee niet anders dan het beeld uit de tweede meting. Wel is het zo dat als gevolg van de vaccinaties de directe impact van corona op onze maatschappij eind 2021 – begin 2022 kleiner lijkt te worden, omdat de samenleving stap voor stap kan worden heropend.

Tegelijk blijft de onzekerheid over nieuwe varianten en/of nieuwe golven van het virus groot. Aandacht voor het thema eenzaamheid blijft de komende jaren volgens respondenten dan ook onverminderd belangrijk, waarbij vanuit het programma *Eén tegen eenzaamheid* wordt 'meebewogen' met de corona pandemie.

10. Conclusies

In dit hoofdstuk presenteren we onze conclusies op basis van de derde fase van deze evaluatie. Daarbij gaan we in op de centrale vraagstelling van het onderzoek en op de onderliggende onderzoeksvragen.

10.1 Centrale vraagstelling en conclusie

De centrale vraagstelling van deze ex durante evaluatie:

'Draagt de ingezette strategie, inrichting en de ondersteuningsstructuur binnen het programma Eén tegen eenzaamheid bij tot het ontstaan van een nieuwe en duurzame aanpak van eenzaamheid?'

Deze evaluatie van het programma *Eén tegen eenzaamheid* betreft een kwalitatief onderzoek en richt zich op de evaluatie van het programma zelf. Het effect van het programma op de daadwerkelijk ervaren eenzaamheid onder ouderen (de prevalentie van eenzaamheid) wordt onderzocht door het RIVM.

Conclusie

Het programma *Eén tegen eenzaamheid* heeft volledig vorm gekregen en functioneert solide. De bemensing is op orde, onderlinge behoeften en verwachtingen zijn duidelijk, betrokkenen weten elkaar te vinden en de administratieve ondersteuning is op orde. De infrastructuur van het programma staat en functioneert naar behoren. Het aantal deelnemers aan het programma in de Nationale Coalitie en het aantal lokale coalities groeit nog steeds. De groei van het aantal lokale coalities vertraagt nu wel (medio 2021: ongeveer 250).

Het samen leren en ontwikkelen is binnen het programma steeds verder versterkt en er wordt goed ingespeeld op de behoeften van de betrokkenen en op de actuele ontwikkelingen. Het functioneren van het programma wordt door betrokkenen (zeer) positief gewaardeerd.

De lokale en landelijke aandacht voor het thema eenzaamheid heeft de afgelopen drie jaar een boost gekregen door de activiteiten vanuit het

programma. Een groot aantal partijen en organisaties heeft zich verbonden aan het voorkomen van en tegengaan van eenzaamheid.

De corona-problematiek heeft de aandacht vergroot voor het maatschappelijk vraagstuk van eenzaamheid en daarmee ook het belang van het programma verder geaccentueerd.

Het programma wordt gedragen door het ministerie van VWS. In het begin was de minister van VWS hierbij een boegbeeld. De publieke zichtbaarheid van deze betrokkenheid is nu verminderd, ondermeer omdat de minister een van de leidende personen is in de aanpak van de coronacrisis. Het programma heeft zich inmiddels bewezen als een eigenstandige kracht, als een sterk merk. Vanwege het belang van behoud van aandacht voor het thema eenzaamheid, mede door de corona-problematiek en omdat er nog geen 'landingsbaan' is buiten het ministerie, is besloten het programma met twee jaren te verlengen (eind 2023).

10.2 Onderzoeksvragen en conclusies

Voor deze evaluatie zijn acht subvragen bepaald. Navolgend verwoorden we per subvraag verwoorden onze conclusie daarop.

De subvragen een tot en met vijf betreffen feitelijkheden waarop we zo feitelijk mogelijk antwoorden.

Met de subvragen zes, zeven en acht wordt de onderzoekers om advies gevraagd op deze vraagstukken. Onze conclusies tijdens deze derde fase van de evaluatie op de subvragen een tot en met vijf zijn in hoofdlijn gelijk aan die van de tweede fase van de evaluatie. Op onderdelen hebben we deze aangescherpt. Onze adviezen op de subvragen zes-zeven-acht hebben we tijdens deze derde fase van de evaluatie nader uitgewerkt en aangescherpt.

1. Om welke redenen sluiten gemeenten zich aan bij het programma *Eén tegen eenzaamheid* en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat hebben ze aan het programma? Waar kan programma nog meer voor hen betekenen?

Conclusie

Tijdens deze derde fase van de evaluatie van het programma komen nagenoeg dezelfde redenen naar voren voor gemeenten om zich aan te sluiten bij het programma als uit de eerste en tweede fase evaluatie is gebleken:

- een versnelling genereren in de lokale aanpak van eenzaamheid;
- gebruik kunnen maken van landelijk gegenereerde aandacht voor het aanpakken van eenzaamheid;
- gebruik kunnen maken van de tools en ondersteuning vanuit het programma;
- intern en extern laten zien dat de aanpak van eenzaamheid prioriteit heeft bij de gemeente.

In het afgelopen jaar is het aantal gemeenten dat deelneemt aan het programma gegroeid van 214 naar 250. Gemeenten die niet aansluiten op het programma, geven hiervoor in essentie twee redenen aan: 'het is op dit moment niet opportuun om aan te sluiten vanwege andere prioriteiten of problemen' of 'wij hebben een werkwijze waar eenzaamheid onderdeel van is, maar profileren dit binnen onze gemeente anders, waardoor het voor ons inhoudelijk niet werkzaam is aan te sluiten bij dit programma'.

De respondenten geven aan dat het programma voldoet aan hun behoeften om ondersteuning. Onder meer ten aanzien van publiek-private samenwerking, netwerkvorming, monitoring en evaluatie en het aan elkaar verbinden van beleidsterreinen. De adviseurs bieden op deze en vele andere onderwerpen goed ondersteuning en de Toolkit biedt concrete hulpmiddelen.

Gemeenten worden door de adviseurs waar nuttig ook aan elkaar gekoppeld om van elkaar te kunnen leren. Het tot stand komen van deze verbindingen wordt ook op andere momenten gefaciliteerd, zoals tijdens de Masterclasses en andere bijeenkomsten.

Het monitoren en evalueren van de resultaten van de aanpak tegen eenzaamheid staat bij veel gemeenten nog in de kinderschoenen. Gemeenten geven aan hierbij graag verdere steun vanuit het programma te willen krijgen.

Gemeenten geven aan dat zij de aanpak van eenzaamheid onder ouderen vaak zien als een onderdeel van een bredere integrale aanpak van problemen binnen de gemeenschap die ook op meer doelgroepen dan alleen ouderen zijn gericht. Zij hebben er behoefte aan dat ook het programma *Eén tegen eenzaamheid* wordt verbreed ten aanzien van inhoud en in ieder geval de doelgroepen (meer dan alleen ouderen).

2. Vormen gemeenten lokale coalities en maken deze gebruik van lokale filialen van partners uit de landelijke coalitie? En maken zij gebruik van het aanbod van het programma (kennis, kunde, adviesuren) of wetenschappelijke adviescommissie?

Conclusie

Medio 2021 zijn 250 gemeenten aangesloten bij het programma *Eén tegen eenzaamheid*. Veel gemeenten kennen al een functionerende lokale coalitie, een deel van de gemeenten, veelal recenter aangesloten bij het programma, is nog bezig een lokale coalitie in te stellen. De lokale coalities zijn vaak ontstaan na aansluiting bij het programma, in een aantal gemeenten functioneerde zo'n coalitie al voordat bij het programma werd aangesloten.

Alle deelnemers maken gebruik van één of meerdere ondersteuningsmogelijkheden van het programma. Dit verschilt naar gelang de behoefte van de betreffende gemeente en de lokale coalitie. Tijdens deze derde fase van de evaluatie horen we wederom over de hele linie met name positieve reacties over de adviseurs, de bijeenkomsten, de Masterclasses, de landelijke communicatie-activiteiten en de lokale ondersteuning vanuit communicatie en over de Toolkit. Daarbij wordt ook gebruik gemaakt van de adviezen die door de WAC zijn uitgebracht. In een enkel geval horen we dat een gemeente niet positief is over onderdelen van het ondersteuningsaanbod, met name dat die niet genoeg aansluiten op de specifieke behoefte van die gemeente op dat moment. Dat betreft dan nooit het gehele aanbod van ondersteuning vanuit het programma.

Ondertussen stromen steeds meer gemeenten door naar de zogenoemde netwerkfase. De fase nadat de lokale uren van de adviseurs zijn verbruikt. Veel van deze gemeenten blijven dan wel actief betrokken bij het programma. Deels om informatie en dergelijke te halen, maar zeker ook om te dienen als inspirerend voorbeeld en vraagbaak voor andere gemeenten die nog maar korter bezig zijn op het thema eenzaamheid.

Bij de lokale coalities zijn vaker ook lokale ondernemers betrokken. Dit gaat vaak om lokale ondernemers, maar het gaat ook om filialen van landelijke partijen die ook zijn aangesloten bij de Nationale Coalitie. Een aantal deelnemers aan de Nationale Coalitie heeft handreikingen ontwikkeld hoe hun filialen lokaal kunnen bijdragen aan de aanpak van eenzaamheid. Hier is sprake van een groei- en ontwikkelproces, waarop nu ook pilots door die partijen worden uitgevoerd. Het hangt uiteindelijk af van de eigen bereidheid tot actie op het thema eenzaamheid of een lokaal filiaal zich aansluit bij de coalitie in de eigen gemeente.

3. In hoeverre maken gemeenten gebruik van instrumenten (Toolkit) die zijn ontwikkeld vanuit het netwerk van *Eén tegen eenzaamheid* gemeenten, zoals het Meldpunt eenzaamheid en de Handreiking Huisbezoeken?

Conclusie

De projectleiders van alle lokale coalities zijn bekend met de Toolkit. Zij geven aan voor hun specifieke situatie te bekijken of zij producten uit de Toolkit kunnen gebruiken. Tijdens deze derde fase van de evaluatie geven alle respondenten aan tevreden te zijn met de kwaliteit van de instrumenten uit de Toolkit en de toepasbaarheid hiervan in de dagelijkse praktijk. Hierop heeft na het eerste jaar een grote ontwikkelslag plaatsgevonden binnen het programma, met een duidelijk positief resultaat.

4. Om welke redenen sluiten organisaties zich aan bij de landelijke coalitie en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat levert hun dit op? Wat denken zij bij te dragen?

Conclusie

De deelnemers aan de Nationale Coalitie zoeken binnen de coalitie-mogelijkheden tot verbinding en versterking. Om door afstemming en bundeling van krachten tot een beter resultaat te komen voor mensen die eenzaamheid ervaren.

- Een gedeelte van de deelnemers sluit aan bij de Nationale Coalitie omdat het werken aan de samenleving en het bestrijden van eenzaamheid hun corebusiness is. Om hun werk goed te kunnen doen, is aansluiten bij deze coalitie een logische en mogelijk ook wel noodzakelijke stap.
- Bij een ander deel van de deelnemers is het bestrijden van eenzaamheid niet direct de corebusiness, maar wel een belangrijk deel van hun werk of

reden om te bestaan. Dat maakt het voor hen logisch om bij de Nationale Coalitie aan te sluiten, om zo een betere invulling te kunnen geven aan hun activiteiten.

- Ook zijn er deelnemers die aansluiten bij de Nationale Coalitie omdat zij vanuit maatschappelijke betrokkenheid, al dan niet in combinatie met zakelijke overwegingen (bijvoorbeeld imago) zich willen inzetten voor de bestrijding van eenzaamheid. Deze deelnemers zoeken vooral naar mogelijkheden om concreet aan de slag te kunnen, landelijk en/of lokaal. Deze deelnemers bieden vooral hun mogelijkheden aan en willen ook graag ondersteuning of sturing krijgen richting mogelijke activiteiten.

Er is en wordt vanuit het programma veel energie gestoken in het betrekken en tot daadwerkelijke actie laten komen van zoveel mogelijk deelnemers aan de Nationale Coalitie. Voor sommige deelnemers was bijvoorbeeld niet duidelijk op welke wijze zij nu werkelijk konden bijdragen aan de aanpak van eenzaamheid. Door de aangestelde accounthouders is samen met iedere deelnemer aan de Nationale Coalitie gezocht naar hun mogelijkheden voor een zinvolle bijdrage. Hierdoor ontstaat steeds meer beweging en is de betrokkenheid van veel deelnemers vergroot. Wat onverlet laat dat er ook nog partijen zijn die aangeven wel deelnemer te zijn geworden, maar er verder niet zo veel van merken dat ze dit hebben gedaan. Vanuit het programma wordt aangegeven dat dit dan veelal ook met eigen prioriteitstelling/keuzen van de betreffende deelnemer van doen heeft.

Een belangrijk hulpmiddel in dit kader binnen het programma is de administratie die nu wordt gevoerd van alle activiteiten die worden ondernomen, met wie, et cetera. Daardoor heeft het programmateam nu overzicht, wat bijdraagt aan sturing en grip op de ontwikkelingen. Het faciliteert bijvoorbeeld ook het aanjagen van verbindingen tussen partijen.

5. Hoe hebben de verschillende programma structuuronderdelen (Programmteam, Nationale Coalitie, lokale coalities tegen eenzaamheid en Wetenschappelijke Adviescommissie) invloed op de aanpak van eenzaamheid en hoe kunnen de mensen dit merken?

Conclusie

Het programma als geheel functioneert inmiddels stabiel. Alle onderdelen hebben goed vorm gekregen en ontwikkelen nog steeds door. De infrastructuur van het programma staat. Ieder onderdeel binnen het programma blijkt een werkzame factor te zijn binnen het geheel en draagt bij aan het verminderen van ervaren eenzaamheid. Op basis van de reacties van de respondenten tijdens alle drie de fasen van deze evaluatie concluderen we dat er geen sprake is van overbodige onderdelen in het programma. Er zijn ook geen aanwijzingen dat er nog onderdelen aan het programma zouden ontbreken.

De mensen in Nederland merken dat het programma *Eén tegen eenzaamheid* bestaat door de publicitaire aandacht, door alle communicatie-uitingen vanuit het programma. De Week tegen de Eenzaamheid, de campagnes rond Zomereenzaamheid en dergelijke, zullen zeker door veel mensen zijn gesignaleerd. Waarmee het voor mensen duidelijk is dat eenzaamheid een maatschappelijk thema is dat landelijk aandacht krijgt. En op lokaal niveau ervaren inwoners de activiteiten die daar worden opgezet door betrokkenen, die kunnen bijdragen aan het verminderen van de eenzaamheid van mensen.

Het bestaan van de Nationale Coalitie, de Wetenschappelijke Adviescommissie, de Masterclasses, de lokale coalities en overige vormen van ondersteuning zal bij veel mensen in Nederland niet bekend zijn. De activiteiten die door de lokale coalities en door Nationale Coalitie deelnemers worden georganiseerd, zijn daarentegen wel bij veel mensen. Wat daar dan allemaal 'achter' zit, dat zal veel mensen minder interesseren.

6. Gelet op de grotere beweging, waar en hoe kan het programma-team het beste gepositioneerd, georganiseerd en geborgd worden, ook voor lange termijn? (bijvoorbeeld binnen VWS, bij een onafhankelijke stichting, bij een netwerk van landelijke partijen, bij een kennisinstituut? Als zelfstandig bestuursorgaan (ZBO), als stichting, als vennootschap et cetera)

6.1 Algemeen

In de zomer van 2021 is besloten het programma *Eén tegen eenzaamheid* in haar huidige vorm te verlengen tot eind 2023. Met als belangrijkste redenen:

- mede door de corona-problematiek is er nog steeds een grote noodzaak om de aanpak tegen eenzaamheid intensief te continueren, een disruptie van het programma is nu niet wenselijk;
- het programma functioneert nu na de eerste ontwikkeljaren stabiel, het momentum mag nu niet verloren gaan;
- er is nog geen goede nieuwe 'landingsbaan' voor het programma.

De toekomstige plaatsing van het programmteam vergt een zorgvuldige afweging. Punten van overweging hierbij zijn in ieder geval:

1. Is het noodzakelijk of wenselijk het programma binnen VWS te houden? Of is het beter het programma elders onder te brengen? En zo ja, wat is dan de betere keuze?
2. Moet het programma als één geheel ergens worden gepositioneerd? Of kan het in onderdelen op verschillende plekken worden ondergebracht? En zo ja, wat is dan de betere keuze?

De basis voor het bestaan van het actieprogramma *Eén tegen eenzaamheid* is de constatering dat sprake is van een groot maatschappelijk probleem: eenzaamheid zoal die wordt ervaren door mensen (ouderen). Eenzaamheid is voor mensen individueel een probleem, maar het is ook een algemeen

maatschappelijk probleem. Het leidt tot problemen in de samenleving en het veroorzaakt grote maatschappelijke kosten.

Het aanpakken van gevoelens van eenzaamheid is in ieder geval een lokale aangelegenheid. Maar vanwege de complexiteit van de problematiek (veel factoren die invloed hebben) en door de grote maatschappelijke impact, is het ook een landelijk vraagstuk. Enerzijds omdat sprake is van een systeemverantwoordelijkheid op landelijk niveau, anderzijds omdat een samenhangende en grootschalige aanpak op landelijk en lokaal niveau noodzakelijk is om tot resultaten te kunnen komen.

6.2 Binnen VWS houden?

De eerste vraag is of het programma binnen het ministerie van VWS moet worden gehouden. In zijn geheel of eventueel gedeeltelijk.

Op basis van ons onderzoek constateren wij dat de directe betrokkenheid van het ministerie van VWS bij het actieprogramma een belangrijke factor is voor het functioneren en het succes van het programma. De directe betrokkenheid zorgt voor verbinding van landelijke partijen in de publieke en private sfeer, maakt de urgentie van het thema voor iedereen duidelijk (de push vanuit het Rijk), leidt tot verbinding met bijvoorbeeld andere ministeries en andere programma's die door of in opdracht van die ministeries worden uitgevoerd en ook gericht zijn op welbevinden en gezondheid van inwoners en zorgt voor slagkracht: snel kunnen beslissen en relatief eenvoudig toegang hebben tot financiële middelen.

Door diverse respondenten is aangegeven dat het structureel beleggen van een actieprogramma als *Eén tegen eenzaamheid* eigenlijk niet binnen een ministerie zou moeten gebeuren. Een ministerie is primair een beleidsorganisatie, geen uitvoeringsorganisatie, is daarbij de boodschap.

Tegelijk is de afgelopen drie jaren gebleken dat het programma uitstekend functioneert vanuit de organisatie van het ministerie. Het blijkt dus wel te kunnen en het heeft zeker ook voordelen gehad tot nu toe.

Op basis van de uitkomsten van ons onderzoek kunnen wij geen uitspraak doen of het programma binnen het ministerie moet worden gehouden of dat het er juist buiten moet worden gebracht. Dit is een beleidsmatige keuze die door het ministerie zelf gemaakt moet worden. De vraag of het op termijn een kerntaak van het ministerie is, kan daarbij leidend zijn. Maar er spelen mogelijk ook andere overwegingen, voorkeuren en opvattingen mee die buiten de scope van dit onderzoek liggen.

Zoals hiervoor al aangegeven, is het algemene oordeel van de respondenten tijdens dit onderzoek nadrukkelijk dat blijvende directe betrokkenheid van het ministerie noodzakelijk is. Als het programma dus buiten het ministerie wordt ondergebracht, dan is het zaak daarbij wel die directe betrokkenheid in stand te houden <CRITERIUM 1>. Het is niet genoeg als het ministerie alleen optreedt als opdrachtgever, het ministerie moet (mede-) eigenaar blijven.

Een punt van afweging is in hoeverre er noodzaak is van ontwikkeling van of juist toepassing van wet- en regelgeving om de gestelde doelen te kunnen bereiken. Een grote component van wet- en regelgeving kan aanleiding zijn tot een meer directe betrokkenheid van het ministerie en eventueel ook de keuze om het binnen het ministerie te willen houden <CRITERIUM 2>.

Een ander algemeen punt van afweging is de mate waarin er landelijk additionele financiering ofwel impuls gelden voor de lokale uitvoering nodig zijn om de gestelde doelen te kunnen bereiken. Als hiervoor aanzienlijke bedragen aan de orde zijn, dan kan dit aanleiding zijn tot een meer directe betrokkenheid van het ministerie en eventueel ook de keuze om het binnen het ministerie te willen houden <CRITERIUM 3>.

6.3 Eén geheel of in onderdelen?

Het programma *Eén tegen eenzaamheid* kent meerdere onderdelen:

- Programmteam
- Nationale Coalitie (team Nationaal)
- Lokale coalities (team Lokaal)
- Adviseurs lokale coalities, ondersteuning
- Landelijke kennis- en netwerk bijeenkomsten
- Toolkit
- Landelijke communicatie
- Week tegen eenzaamheid
- Website Eentegeneenzaamheid.nl
- Wetenschappelijke kennisontwikkeling (de WAC)
- Ondersteuning lokale ontwikkelprojecten (via ZonMW)

Deze onderdelen vervullen verschillende functies:

- a. Regievoering (m.n. het programmteam);
- b. Uitvoering landelijke activiteiten (zoals: landelijke communicatie, de Landelijke Coalitie, Week tegen de eenzaamheid, landelijke bijeenkomsten, etc.);
- c. Ondersteuning lokale activiteiten (zoals: adviseurs voor de lokale situatie, de toolkit, projectleidersbijeenkomsten, masterclasses, etc.);
- d. Wetenschappelijke kennisontwikkeling (m.n. de WAC en programma ZonMW).

Op basis van ons onderzoek constateren wij dat de samenhang tussen de diverse onderdelen van groot belang is voor het slagen van het geheel van het programma. Alle onderdelen zijn nu op elkaar afgestemd en ze versterken elkaar. 'Het geheel is meer dan de som van de delen.'

Op zichzelf lijkt het ons mogelijk om het programma in verschillende onderdelen te 'knippen' en deze op verschillende plekken onder te brengen.

Overwegingen hierbij zijn in ieder geval:

- het is noodzakelijk voor het bereiken van resultaat dat de onderlinge afstemming tussen de onderdelen, de samenhang in het geheel, in stand

blijft, anders gaat de meerwaarde verloren. Dit vergt één regievoering over het geheel van de activiteiten in het programma <CRITERIUM 4>;

- het eventueel opknippen van het programma vereist dat de separate onderdelen op een voor die onderdelen 'logische' plek worden ondergebracht: het moet inhoudelijk en/of strategisch meerwaarde hebben om de onderdelen uit elkaar te halen en op een specifieke plek te beleggen, ofwel: waar/bij welke organisatie ligt logischerwijs het primaat van de uitvoering van het betreffende onderdeel <CRITERIUM 5>;
- waarbij in alle gevallen voorgaand benoemd criterium 1, de directe betrokkenheid van het ministerie van VWS behouden moet blijven.

Als wordt overwogen de diverse programmaonderdelen op verschillende plekken onder te brengen, zien wij hiervoor een mogelijke onderverdeling langs de lijnen van de vier voornoemde functies van het programma.

6.4 Opties onderbrengen programma(onderdelen)

We zien als mogelijkheden voor het onderbrengen van het programma *Eén tegen eenzaamheid* (als geheel of in delen), in ieder geval:

1. binnen het ministerie van VWS;
2. bij een nieuw te vormen landelijke stichting;
3. bij een nieuw te vormen zbo;
4. bij een bestaand(e) (netwerk van) maatschappelijke organisatie(s);
5. bij een kennisinstituut.

Hierna bespreken we aandachtspunten bij ieder van deze opties

Ad 1. Binnen het ministerie van VWS

Aandachtspunten bij deze optie zijn in ieder geval:

- Het ministerie van VWS is primair een beleidsorganisatie. Vraag is of je daar structurele uitvoering van (onderdelen van) het actieprogramma wilt beleggen.
- Het huidige functioneren van het programma *Eén tegen eenzaamheid* laat zien dat het mogelijk is onderdelen bij het ministerie te beleggen.

- De directe betrokkenheid van het ministerie (de 'push' vanuit het Rijk, de importantie), is bij deze optie volstrekt duidelijk.
- Deze optie biedt veel slagkracht.
- Deze optie kan een langdurige oplossing bieden, voor onderdelen van of het geheel van het programma.
- Als wordt gekozen voor opknippen van het programma en delen van het programma binnen het ministerie worden belegd, dan is het voor de hand liggend in ieder geval het programmateam en waarschijnlijk ook de wetenschappelijke ontwikkeling hier te beleggen.

Ad 2. Een nieuw te vormen landelijke stichting

Aandachtspunten bij deze optie zijn in ieder geval:

- Een nieuw te vormen landelijke stichting kan het programma in haar geheel of gedeelten hiervan overnemen.
- De samenstelling van het bestuur moet zorgen voor een breed draagvlak en behoud van de slagkracht. Dit kan een mix zijn met bijvoorbeeld: het ministerie van VWS als 'leidende partij' (criterium 1, vanuit de rol van opdrachtgever, financier en/of deelnemer) en enkele publieke en private partijen.
- Een nieuw te vormen stichting kent nog geen werkorganisatie. Het realiseren hiervan kost tijd en betekent een continuïteitsrisico voor het actieprogramma.
- Deze optie kan een langdurige oplossing bieden, voor het geheel van het programma of voor onderdelen van het programma.
- Als wordt gekozen voor opknippen van het programma en delen van het programma bij de nieuwe stichting te beleggen, dan is het voor de hand liggend:
 - het programmateam hier onder te brengen, als dit niet binnen het ministerie van VWS wordt belegd;
 - de landelijke activiteiten hier te beleggen;
 - de wetenschappelijke kennisontwikkeling hier te beleggen.

Ad 3. Een nieuw te vormen zbo

Aandachtspunten bij deze optie zijn in ieder geval:

- Een zbo is bedoeld om een wettelijke overheidstaak te beleggen binnen een uitvoeringsorganisatie. Een zbo is zelfstandig en niet hiërarchisch ondergeschikt aan een minister. Een zbo oefent openbaar gezag uit.
- Het tegengaan van eenzaamheid past goed in het beleidsmatig kader van het ministerie van VWS, maar is geen wettelijke overheidstaak.
- Het is naar ons idee niet logisch het programma als geheel of onderdelen daarvan eventueel bij een zbo onder te brengen.

Ad 4. Een bestaand(e) (netwerk van) maatschappelijke organisatie(s)

Aandachtspunten bij deze optie zijn in ieder geval:

- Een bestaande maatschappelijke organisatie of een netwerk van bestaande maatschappelijke organisaties kent al een bepaalde profilering, maatschappelijke status en bestuurlijke structuur.
- Het ministerie van VWS is in relatie tot een bestaande maatschappelijke organisatie (of een netwerk) een opdrachtgever, zij is dan geen (mede-) eigenaar meer van het thema.
- De eerder geformuleerde criteria afwegend, is het niet voor de hand liggend om het gehele programma onder te brengen bij een bestaande maatschappelijke organisatie.
- In die lijn is het ook niet logisch het programmateam als onderdeel bij een bestaande maatschappelijke organisatie onder te brengen, vanwege de kans op afname van het maatschappelijk draagvlak voor het programma en verlies van de 'push' vanuit het Rijk.
- Deze optie kan wel een langdurige oplossing bieden voor het onderbrengen van andere onderdelen van het programma.
- Hierbij is criterium 3 in ieder geval van belang: het betreffende onderdeel van het programma moet aansluiten op het primaat van de betreffende organisatie. Dit kan ook betekenen dat bijvoorbeeld de landelijke activiteiten bij een andere organisatie wordt ondergebracht dan de

ondersteuning van de lokale activiteiten. Omdat op die manier de beste resultaten voor beide typen activiteiten worden voorzien.

De wetenschappelijke kennisontwikkeling zou naar ons idee in die lijn van denken op dezelfde plek moeten worden ondergebracht als het programmateam, om deze goed te kunnen faciliteren.

Ad 5. Een kennisinstituut

Aandachtspunten bij deze optie zijn in ieder geval:

- Een kennisinstituut kent een bepaalde profilering en maatschappelijke status en bestuurlijke structuur.
- Het ministerie van VWS is in relatie tot een kennisinstituut een opdrachtgever, zij is dan geen (mede-)eigenaar meer van het thema.
- De eerder geformuleerde criteria afwegend, is het niet voor de hand liggend om het gehele programma onder te brengen bij een kennisinstituut.
- In die lijn is het naar ons idee ook niet logisch het programmateam als onderdeel bij een kennisinstituut onder te brengen, vanwege de kans op afname van het maatschappelijk draagvlak voor het programma en verlies van de 'push' vanuit het Rijk.
- Deze optie kan wel een langdurige oplossing bieden voor het onderbrengen van andere onderdelen van het programma.

6.5 Conclusie

We komen op basis van het voorgaande tot de volgende conclusies op subvraag 6: 'Waar en hoe kan het programma(team) het beste gepositioneerd, georganiseerd en geborgd worden, ook voor lange termijn?'

De eerste keuze die voorligt, is of het programma in haar huidige vorm binnen het ministerie van VWS moet worden gehouden. Deze afweging kunnen wij op basis van het door ons uitgevoerde evaluatieonderzoek niet ten volle maken.

Maar het lijkt voor de hand te liggen om te stellen dat een uitvoerend

programma op de lange termijn niet bij een beleidsvormend orgaan moet worden belegd.

En of het programma volledig binnen het ministerie van VWS moet worden gehouden? Op die vraag kunnen wij op basis van het nu door ons uitgevoerde onderzoek evenmin een sluitend antwoord geven.

Maar hiervoor hebben we wel drie criteria geformuleerd:

- Criterium 1: directe betrokkenheid van het ministerie is noodzakelijk;
- Criterium 2: noodzaak van wet- en regelgeving;
- Criterium 3: noodzaak van inzet van omvangrijke impulsgelden;
- Criterium 4: de samenhang tussen de onderdelen van het programma moet behouden blijven (centrale regievoering);
- Criterium 5: eventueel opknippen van het programma moet inhoudelijk/strategisch meerwaarde hebben door de keuze waar ieder onderdeel wordt ondergebracht.

We zien als opties voor het onderbrengen van het programma als geheel of van onderdelen daarvan in ieder geval:

1. binnen het ministerie van VWS;
2. bij een nieuw te vormen landelijke stichting;
3. bij een nieuw te vormen zbo;
4. bij een bestaande maatschappelijke organisatie;
5. bij een kennisinstituut.

In subparagraaf 6.4 hebben we aandachtspunten geformuleerd bij iedere optie. Deze kunnen bijdragen aan het definitief maken van keuzen op basis van subvraag 6.

7. Gezien het voorstaande, waar moeten we tussentijds in deze ex durante evaluatie bijsturen? (Plan-Do-Check-Act cyclus).

Conclusies

De derde fase van deze evaluatie hebben we in lijn met de fasen een en twee uitgevoerd. Het programma is inmiddels verlengd tot eind 2023. Besluitvorming over eventuele volgende evaluaties in 2022 en 2023 moet nog plaatsvinden. Afhankelijk van deze besluitvorming kan verdere invulling hiervan plaatsvinden.

8. Welke invloed hebben beleidskeuzes in de uitvoering van de Wmo 2015 op de vorm en mate van eenzaamheidsbestrijding? Is het bijvoorbeeld zo dat als de Wmo een meer collectief karakter heeft, daar meer ontmoetingsplekken en daarmee plekken voor eenzaamheidsbestrijding ontstaan?

Conclusies

Tijdens deze derde fase van de evaluatie hebben we opnieuw gekeken of sprake is van invloed van beleidskeuzes ten aanzien van het meer collectief of meer individueel inrichten van de uitvoering van de Wmo 2015 door gemeenten. We hebben net zoals tijdens de fasen een en twee van deze evaluatie geen signalen vanuit de praktijk gekregen dat dit een factor van betekenis is ten aanzien van de aanpak van eenzaamheid.

10.3 Ontwikkelacties, uitdagingen

In zijn algemeenheid constateren we op basis van deze derde fase van de evaluatie van het programma *Eén tegen eenzaamheid* dat het programma nog steeds stevig staat en goed functioneert. Het afgelopen jaar heeft vooral verdieping en verrijking plaatsgevonden. Het programma functioneert flexibel en speelt snel en effectief in op veranderende omstandigheden en nieuwe

vraagstukken die naar voren komen, er worden ook duidelijke keuzen gemaakt en prioriteiten gesteld. De aanbevelingen die wij na de tweede fase van de evaluatie hebben gedaan, zijn voortvarend opgevolgd.

Het komende jaar gaan steeds meer gemeenten/lokale coalities over naar de zogenoemde netwerkfase. De fase van contact houden zonder dat er nog een adviseur vanuit het programma actief is binnen de lokale situatie. Binnen het geheel van alle 250 aangesloten gemeenten ontstaat daardoor een verdeling naar gemeenten die al langere tijd in de netwerkfase verkeren, die recent in de netwerkfase zijn gekomen en gemeenten die nog actief worden ondersteund door een adviseur.

Kernvraag is: welke ondersteuningsbehoeften hebben gemeenten nog tijdens de netwerkfase? Hierbij zien we in ieder geval de volgende mogelijkheden:

- de gemeente respectievelijk de lokale coalitie functioneert prima en heeft geen directe ondersteuningsbehoefte en volgt het programma *Eén tegen eenzaamheid* op afstand;
- de gemeente blijft gebruik maken van het aanbod van bijeenkomsten en tools vanuit het programma en heeft hier genoeg aan. Eventueel met nog een keer ‘sparren’ met iemand vanuit het programma (consultatiefunctie, geen kosten);
- de gemeente wil naast voorgaande mogelijkheden graag nog extra uren ondersteuning van een adviseur vanuit het programma krijgen. Deze zouden dan kunnen worden ingekocht via de lijnen van het programma.

De adviseurs werkzaam in de lokale situaties zijn ook de ogen en de oren van het programma, zij signaleren welke behoeften er spelen in de uitvoeringspraktijk. En zij halen daar belangrijke informatie op, bijvoorbeeld voor het ontwikkelen van tools en het inrichten van Masterclasses en bijeenkomsten. Een overweging is vanuit het programma met gemeenten die in de netwerkfase verkeren met enige regelmaat contact op te nemen,

bijvoorbeeld tweemaal per jaar. En dan te bespreken of er nog ondersteuningsbehoeften zijn bij de gemeente en op welke wijze hierin vanuit het programma al wordt of eventueel kan worden voorzien.

10.3.1 Uitdagingen Programmteam

1. Vanuit het programma is in eerste instantie veel energie gestoken in het vergroten van het aantal deelnemers op nationaal en lokaal niveau. Het afgelopen jaar is de energie voor een deel al verschoven naar het doorontwikkelen op de inhoud, naast blijvende aandacht voor het uitbreiden van het aantal deelnemers. De uitdaging is om op beide fronten aandacht te behouden, met als zwaartepunt het bereiken van concrete resultaten en het faciliteren daarvan.
2. De ondersteuning vanuit het programma van de lokale situatie eindigt voor steeds meer gemeenten. Voor deze gemeenten is tijdens de *netwerkfase* nog enige ondersteuningstijd beschikbaar. Uitdaging is het goed neerzetten van een algemeen stimulerend en ondersteunend kader op landelijk niveau, met een beperkte ondersteuningscapaciteit op lokaal niveau, om de lokale beweging blijvend op gang houden.
3. Het afgelopen jaar is geïnvesteerd in het verder tot ontwikkeling brengen van de Nationale Coalitie. Er is een start gemaakt met het koppelen van de Nationale Coalitie aan lokale coalities. Daarnaast is een begin gemaakt met het verbinden van kennis binnen de WAC en de adviseurs vanuit het programma voor de lokale coalities. Uitdaging is het nog verder verbinden van verschillende onderdelen binnen het programma.
4. Er is behoefte aan meer kennis over de effectiviteit van interventies gericht op het aanpakken van eenzaamheid. Uitdaging voor het programma is om deze kennis te verzamelen en te bundelen. Dit gaat

gebeuren binnen het meerjarige onderzoeksprogramma van de WAC dat dit najaar verschijnt. Dit vraagt ook om verbinding met de ontwikkelingen in de lokale situaties, waar veel praktijkervaring wordt opgedaan.

5. Vanuit de gemeenten wordt aangegeven dat er vanuit het Rijk een veelheid aan programma wordt geïnitieerd waaraan gemeenten kunnen of moeten deelnemen, zoals: Landelijke aanpak verwarde personen, Norm voor Opdrachtgeverschap, Programma Langer Thuis, Regionale aanpak dak- en thuislozen, Aanpak armoede, Onafhankelijke cliëntondersteuning, Aanpak laaggeletterdheid, Kansrijke Start, Perspectief op Werk, et cetera.

Uitdaging voor het programma *Eén tegen eenzaamheid*, maar ook voor betrokkenen uit andere programma's, is zich te verhouden met de collega's binnen en buiten het eigen ministerie over het beleidsmatig en strategisch op elkaar afstemmen van stimulerings- en ondersteuningsprogramma's en van de haalbaarheid hiervan op gemeenteniveau. Een complicerende factor voor gemeenten is dat het vaak tijdelijke stimuleringsmiddelen betreft, wat het lastig maakt om bijvoorbeeld structureel formatie te organiseren.

10.3.2 Uitdagingen communicatie, bijeenkomsten, tools

Ten aanzien van de communicatie vanuit het programma *Eén tegen eenzaamheid* zien we in ieder geval de volgende uitdagingen voor de komende periode:

1. Over ontwikkelingen in het programma is, op lokaal en landelijk niveau, veel te vertellen. Er is zoveel, dat dit een overweldigend effect kan hebben. De ontvangers van de informatie zijn bovendien van verschillende aard en verkeren ten aanzien van de aanpak van

eenzaamheid in verschillende stadia van ontwikkeling. De uitdaging die we zien, is om de verschillende ontvangers met hun diversiteit in behoeften op een gevarieerde en een voor hen interessante manier te blijven voeden met informatie.

2. Het programma loopt nu enkele jaren. Een gevolg daarvan is dat herhaling van boodschappen kan ontstaan en voor een deel ook nodig is. Tegelijk kan dit bij een deel van de ontvangers leiden tot afnemende interesse. De uitdaging is om gevarieerd en doelgericht via de verschillende kanalen te blijven communiceren om blijvend aan te sluiten op de diversiteit in behoeften van betrokkenen.
3. Er is een spanningsveld in de focus specifiek op eenzaamheid, voor ouderen, en de lokale aanpakken die vaak voor meer doelgroepen zijn. Uitdaging is om met de communicatie-activiteiten te (blijven) aansluiten.

Ten aanzien van de bijeenkomsten vanuit het programma *Eén tegen eenzaamheid* zien we in ieder geval de volgende uitdagingen voor de komende periode:

4. Er is onder de respondenten behoefte aan een hybride mix van fysieke en digitale bijeenkomsten. De digitale bijeenkomsten blijken aan een duidelijke behoefte tegemoet te komen.
5. Respondenten hebben behoefte aan selectieve deelname aan bijeenkomsten: om de krenten uit de pap te halen, waar zij zelf behoefte aan hebben. Uitdaging is blijvend een gevarieerd programma van bijeenkomsten samen te stellen. Waarbij wordt aangesloten op verschillende informatiebehoeften van deelnemers.

6. Uitdaging is evenwicht te blijven houden tussen meer grootschalige 'zend'-gerichte bijeenkomsten en kleinschaliger bijeenkomsten waarin meer interactie tussen de deelnemers mogelijk is, ook als deze digitaal worden uitgevoerd. In dit evenwicht spelen uiteraard ook tijd en kosten vanuit de optiek van het programmateam een rol.

Ten aanzien van de Toolkit van het programma *Eén tegen eenzaamheid* zien we in ieder geval de volgende uitdagingen voor de komende periode:

7. Actueel, compleet, overzichtelijk en toegankelijk blijven houden van de Toolkit, in ieder geval ten aanzien van de bewezen effectiviteit van interventies en het daarop zo nodig aanpassen van de Toolkit. Uitdaging is om de Toolkit ook op de lange termijn (in ieder geval komende jaren) toegankelijk en actueel te houden.
8. De Toolkit verder uitbreiden en verrijken, aansluitend op de behoeften van deelnemers in de lokale coalities en de Nationale Coalitie. Twee voorbeelden van behoeften die ons zijn aangegeven:
 - a. Een vorm van 'instaptools' voor kleine gemeenten die snel willen overstappen van een algemene beleidsmatige verkenning naar direct praktisch aan de slag gaan voor de inwoners;
 - b. Het bieden van een 'menukaart' voor nieuwe (en mogelijk nog niet actieve) deelnemers aan de Nationale Coalitie om hen te helpen om snel in actie te kunnen komen.
9. Organiseren van ondersteuningsmogelijkheden gerelateerd aan de tools uit de Toolkit, ook als er geen adviseursuren voor een lokale coalitie meer beschikbaar zijn.

10.3.3 Uitdagingen Nationale Coalitie

Uitdagingen die we zien voor het programma ten aanzien van de Nationale Coalitie zijn in ieder geval:

1. Blijven investeren in het functioneren van de Nationale Coalitie als geheel. Het vergroten van samenwerking en samenhang tussen (groepen) deelnemers, onder meer gericht op het delen van kennis en ervaring. Het verder aanboren van de kracht van deelnemers om de Nationale Coalitie (meer) mee te gaan dragen, met als doel de afhankelijkheid van het programmateam te verminderen.
2. Blijven investeren in individuele deelnemers zodat zij activiteiten gericht op het aanpakken van eenzaamheid ondernemen.
3. Blijven investeren in leggen van verbindingen tussen deelnemers van de Nationale Coalitie en de lokale coalities. Dit kan ook vanuit lokale coalities plaatsvinden, het zoeken is naar gezamenlijkheid in de aanpak.
4. Wij zien als punt van overweging of het wenselijk is om het aantal deelnemers aan de Nationale Coalitie eventueel te verminderen. Met als doel vooral de impact vanuit de Nationale Coalitie op de aanpak tegen eenzaamheid te vergroten en minder te focussen op uitbreiding van de Nationale Coalitie.

10.3.4 Uitdagingen lokale coalities

Uit de gesprekken die we hebben gevoerd, komen de volgende uitdagingen ten aanzien van de lokale coalities naar voren:

1. Binnen de lokale coalities wordt veelal integraal gewerkt voor meerdere leeftijdsgroepen. Voor het programma geeft dit een uitdaging hoe hierop te (blijven) ondersteunen, zonder de focus op ouderen te verlaten.
2. Het monitoren en evalueren van de resultaten van de lokale aanpak van eenzaamheid moet meer en breder invulling krijgen. Er is lokaal behoefte aan verdere ondersteuning hierop. Vanuit het programma wordt hier al aan gewerkt, dat verdient zeker vervolg.
3. Bij steeds meer gemeenten is de periode met ondersteuning met adviseurs voor de lokale situatie afgesloten. Deze gemeenten blijven in deze netwerkfase nog wel verbonden aan het programma. Uitdaging voor het programma is om ook in de netwerkfase een aantrekkelijk aanbod van informatie en ondersteuning te blijven bieden aan gemeenten.
4. Het lukt vanuit de lokale situaties meestal nog onvoldoende om verbindingen te realiseren met partijen die deelnemer zijn in de Nationale Coalitie. Hier ligt nog een uitdaging om daar verder invulling aan te geven.

10.3.5 Uitdagingen adviseurs lokale coalities

Uit de gesprekken die we hebben gevoerd in het kader van de evaluatie, komen de volgende uitdagingen naar voren over de adviseurs voor de lokale situaties:

1. Er wordt op lokaal niveau een grote diversiteit aan activiteiten ondernomen. Dit vraagt brede kennis en kunde van de adviseurs en dit vraagt om optimaal matchen van de expertise van adviseurs en lokale behoeften. Permanente scholing en uitwisseling zijn nodig om de ondersteuning optimaal te blijven invullen. De inspanningen die hier al succesvol worden ingezet vanuit het programma, moeten vooral worden doorgezet.
2. Het op peil houden van het volume aan en de deskundigheid van de adviseurs vergt blijvend onderhoud. Daarbij gaan op afzienbare termijn verschuivingen plaatsvinden als steeds meer gemeenten in de netwerkfase komen. Hier moet tijdig op worden geanticipeerd.
3. De adviseurs zijn de ogen en oren van het programma in de lokale uitvoeringspraktijk. Uitdaging is om de ervaringen die door de hele groep van adviseurs worden opgedaan optimaal te blijven benutten voor de verdere ontwikkeling van het programma, met name als steeds meer gemeenten in de netwerkfase komen.

10.3.6 Uitdagingen wetenschappelijke adviescommissie

De opdracht voor de WAC is sinds de start ongewijzigd. De komende twee jaar staat de WAC voor de uitdaging om uitvoering te geven aan de lange termijn onderzoeksagenda die nu wordt uitgebracht. De WAC staat voor de uitdaging om de verbinding met de dagelijkse praktijk nog verder te ontwikkelen, bijvoorbeeld door vervolgonthoetingen met de adviseurs van de lokale coalities en door de activiteiten en onderzoek vanuit de ZonMw agenda te volgen en daar opvolging aan te geven.

Bijlage 1. Respondenten

In het kader van deze evaluatie hebben we een groot aantal gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van onder meer het programmateam, adviseurs van lokale coalities, de Nationale Coalitie en lokale coalities. Individuele interviews hebben we telefonisch afgenomen of via digitaal MS Teams.

Programmamateam en adviseurs *Eén tegen eenzaamheid*

- Programmaleider
- Programmateamleden
- Adviseurs voor de lokale coalities
- Leden Wetenschappelijk Adviescommissie

Nationale Coalitie, eerder gesproken

- Landelijke luisterlijn
- Oud Geleerd Jong Gedaan (OGJG)
- Ouderenfonds
- PostNL
- Seniorweb

Nationale Coalitie, nieuw

- Achmea Pensioen en Leven
- Alzheimer Nederland
- Het Zuidelijk Toneel
- Stichting met je hart

Lokale coalities, eerder gesproken

- Den Haag
- Drimmelen
- Dronten
- Groningen
- Hillegom-Lisse
- Kampen
- Uden/Landerd
- Utrecht
- Zeist
- Zoetermeer

Gemeenten (niet deelnemend)

- Barneveld
- Harlingen

Bijlage 2. Gespreksleidraden

We hebben voor de verschillende stakeholders op maat gespreksleidraden gemaakt en gehanteerd. Dit zijn steeds op de betreffende stakeholder toegesneden versies van onderstaande lijst met gespreksonderwerpen. We presenteren hier alleen deze 'basislijst' om de omvang van deze bijlage te beperken.

Gespreksonderwerpen ten behoeve van de gespreksleidraden:

- Hoe kijkt u aan tegen de vormgeving van het programma Een tegen eenzaamheid?
- Wat zijn uw ervaringen met de Nationale Coalitie tot nu toe?
 - Invulling van bijeenkomsten?
 - Ondersteuning door het programma?
 - Relatie met lokale coalitie(vorming)(s)?
 - Ambities en doelen versus concrete invulling en realisatie?
 - Succesfactoren/ belemmerende factoren?
 - Suggesties voor verbetering?
- Wat zijn uw ervaringen met de lokale coalities tot nu toe?
 - Vorming/verbreding van lokale coalities (kwantiteit netwerk)?
 - Inhoudelijke verdieping (kwaliteit netwerk)?
 - Ondersteuning door het programma?
 - Ambities en doelen versus concrete invulling en realisatie?
 - Succesfactoren/ belemmerende factoren?
 - Suggesties voor verbetering?
- Wat zijn uw ervaringen met het programma *Eén tegen eenzaamheid* tot nu toe?
 - Rolinvulling van de adviseurs?
 - Ondersteuning van lokale coalities?
 - Ambities en doelen versus concrete invulling en realisatie?
 - Succesfactoren/ belemmerende factoren?
 - Suggesties voor verbetering?

- Wat zijn uw ervaringen met de positieve en negatieve effecten van de huidige corona-werkelijkheid
- Heeft u suggesties voor punten waar wij in deze evaluatie speciaal op moeten letten?

In de gesprekken met de lokale coalities zijn de vijf pijlers gebruikt die in het kader van het programma zijn geformuleerd.:

1. Bestuurlijk commitment:

De aanpak van eenzaamheid valt of staat met het politiek-bestuurlijk draagvlak. Zorg dat het college van B&W en beleidsmakers betrokken zijn.

2. Creëer een sterk netwerk:

eenzaamheid aanpakken kan alleen in netwerkverband. Kijk naar welke partijen er al zijn en maak nieuwe en slimme verbindingen. Benoem een kartrekker.

3. Betrek mensen, eenzamen zelf:

Er is niet één type eenzame en één type eenzaamheid. Om goed aan te sluiten bij de doelgroep, moet je mensen die eenzaam zijn betrekken, evenals hun omgeving, zoals de familie en buurtbewoners.

4. Werk aan duurzaam aanpakken:

Kijk naar wat echt werkt om eenzaamheid te doorbreken en kies voor een duurzame aanpak. Maak afspraken wie waar verantwoordelijk voor is.

5. Monitoring en evaluatie:

eenzaamheid aanpakken is blijven leren in de praktijk. Monitoring en evaluatie dwingt je om samen te blijven leren en de aanpak verder te brengen.